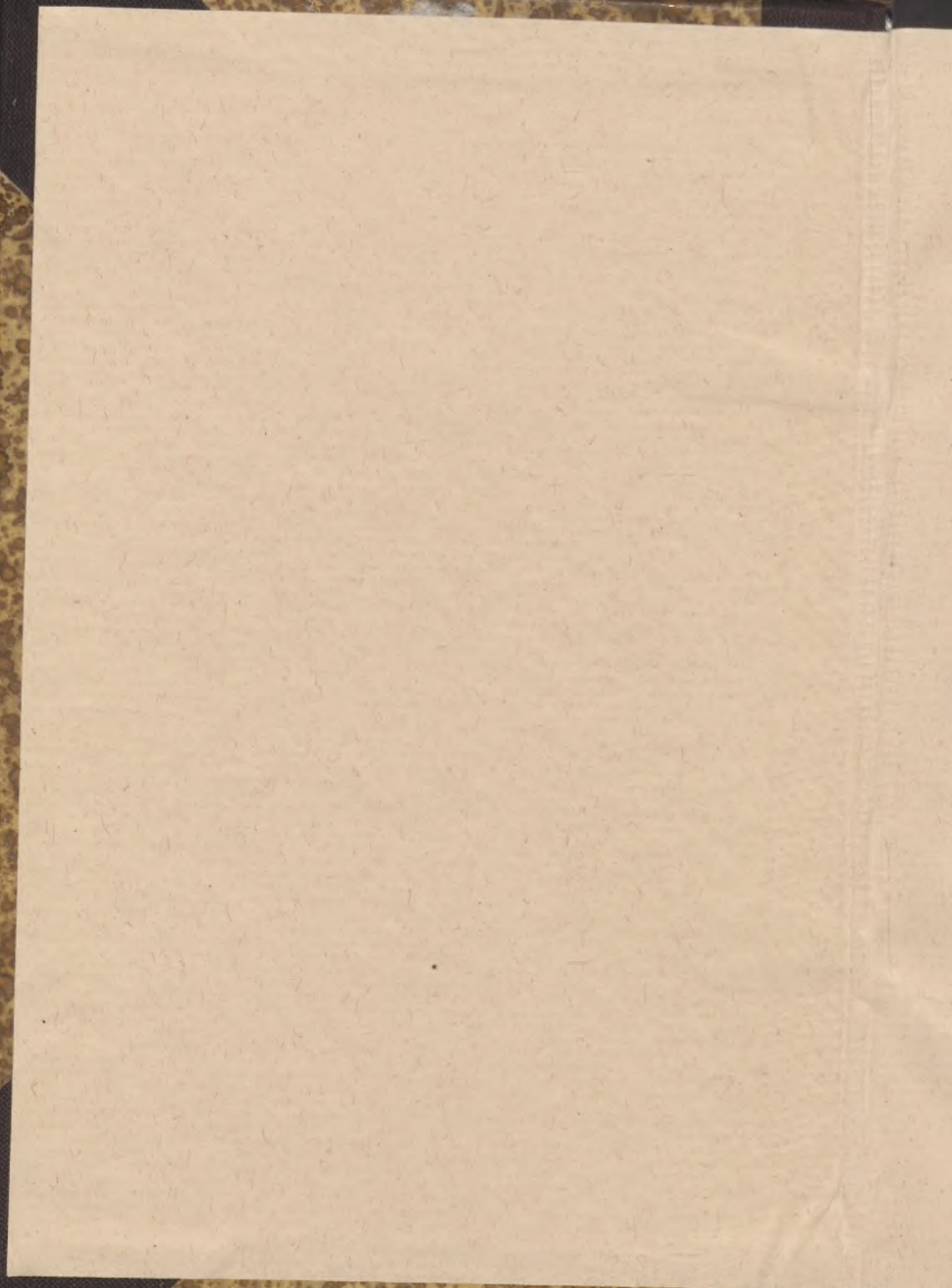
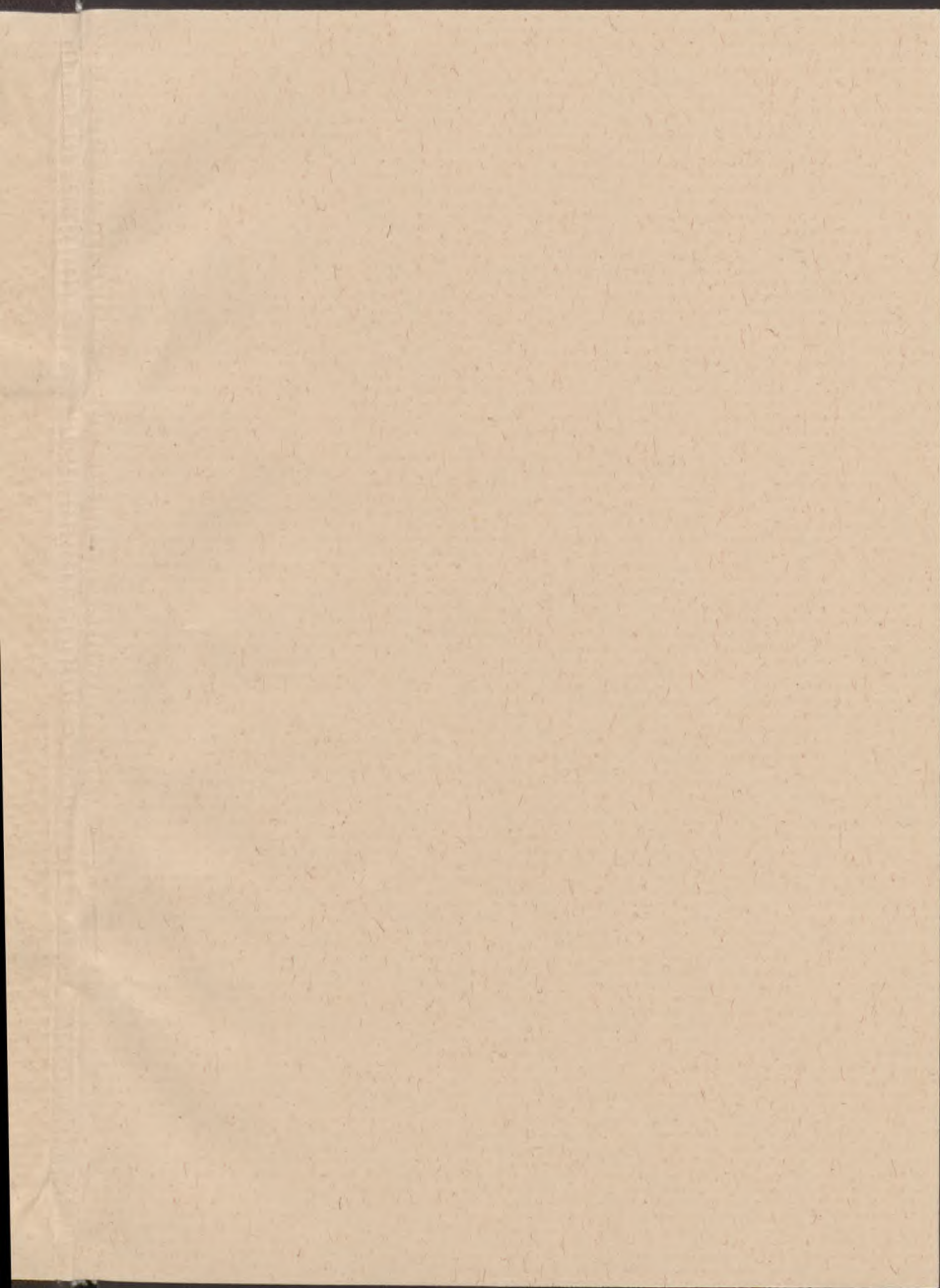

.....
242.085

OSZK

1-6

C 60.

A FÖLDKÖZI TENGER ÉS KIJÁRÓI

IRTA
DR. CHOLNOKY JENŐ

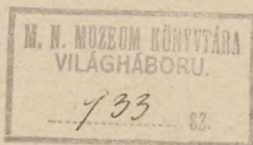
NYOLC KÉPPEL

BUDAPEST, 1915
A MAGYAR ADRIA EGYESÜLET KIADÁSA

MINDEN JOG FENTARTVA.

A világtörténelemnek igen nevezetes eseményei kezdenek kibontakozni a Földközi-tengeren, különösen pedig — természetesen — a tenger kijáróin és átjáró szorosain.

Hiába! Az emberi művelődés sorsa úgy hozzá van kapcsolva ehhez a csodálatos beltengerhez, hogy mindig csak visszatér ide a történelem. Hisz a mai keresztény műveltségnek ez a bölcsője, sőt bátran állíthatjuk, hogy ennek művelődés-körébe tartozik majdnem minden ó-világi műveltség, még a távol kelet-ázsiai is vissza lehet vezetni talán Mezopotámiáig. Igaz, hogy Mezopotámia nem a Földközi-tengerre néző medence, de látni fogjuk, hogy a Perzsa-öböl és a két folyó alföldje tulajdonképpen abba a medence-sorozatba tartozik, amely a Földközi-tengert is összeteszi s ugyanolyan képződésű szárazföldekkel és hegyvidékekkel van körülvéve. Mezopotámiát ezért, meg temérdek kulturális vonatkozása miatt a mediterráneos kultúrákör legszélső tagjának kell tekintenünk.

A történelemnek oly nagyszerű színpada ez a kék-egű, kékvizű, napsugaras, délszaki növényzettel pompás tájék, hogy alig van a geográfiának szebb és fontosabb feladata, mint ezt a területet megismerni és megismertetni.

1. A Földközi-tenger helyzete.

Az iskolakönyvek azt mondják, hogy a Földközi-tenger három kontinens közé van befoglalva. De a kontinensek szétválasztása meglehetősen mesterkéltnak

csak hagyományokon alapuló, nem nagyon tudományos dolog. Különösen Európát Ázsiától elválasztani tudományos alapon nem is lehet. De nem is vessződünk vele. Ha a Marson tudósok laknak s látják a mi földseégeinket, a mienkénél sokkal erősebb nagyítószerszámokkal, akkor bizony ők Európát csak Ázsia félszigetének veszik, sőt Oroszország területét egészen Ázsia törzsökéhez számítják, ha ugyan foglalkoznak ott is ilyen meddő, elnevezgető osztályozgatással.

Mi ennél sokkal fontosabb tudnivalókkal akarjuk a Földközi-tenger helyzetét megértetni. A térképet szóval elmondani, az nem tudomány. Okát is kell mindennek adni, ha tudjuk.

Európa déli félszigetein a hegyeket fölépítő kemény kőzetrétegek régi tengerekből rakódtak le, az kétségtelen, csak a legrégebb, kristályosodott kőzetekről nem tudjuk ezt határozottan állítani, azután meg a tömeges kőzetekről sem, t. i. azokról, amelyek olvadt állapotban kerültek a föld-felszín közelébe, vagy éppen ki is buggyantak a felszínre. Az előbbieket mélységbeli kőzeteknek nevezzük (gránit), az utóbbiakat vulkániaknak (porfir, láva stb.).

A tengerben eredetileg vízszintesen lerakódott rétegek Európa déli félszigetein fel vannak gyűrve és torlaszolja, mintha partra kitorlódott jégtáblákat, meg ezek közé begyűrődött valami agyagrétegeket látnánk. Így vannak felépítve: a spanyolországi Sierra-Nevada, az itáliai Apenninók, a balkánfélszigeti Dinári-Alpok, Kis-Ázsia hegyei, a Kaukázus stb. stb.

Az ilyen feltorlaszolt és összegyűrt rétegekből álló hegységeket *lánc-hegységeknek* nevezzük. A Földközi-tenger körül ezek olyan fiatalon gyűrődtek föl, hogy még ma is tart a mozgásuk, azért van annyi földrengés Itáliában, a Balkán-félszigeten, Kis-Ázsiában és a Kaukázusban.

Egészen más vidékek vannak Afrika északi partvidékén, meg Arábiában, Szíriában. Az Atlasz még a

fiatal lánchegységekhez tartozik, de Észak-Afrika többi része igen régi geológiai idők óta mozdulatlan szárazföld. A geológiai idők elején képződtek ott hegyek, de azok lepusztultak, ma csak a tönkjük van meg. Egyes darabok nagy blokkokban kiemelkedtek, anélkül, hogy összegyűrődtek volna. Nagy, egyhangú felvidékek ezek, egészen más arculatuk van, mint a fiatal lánchegységeknek. Az ősi hegytöncöket és nyugatlomban fekvő geológiai ókori rétegek tábláit csak nagy néha öntötte el rövid időre a tenger, de hamar megint szárazra kerültek. A Szahara keleti felét a kréta-korban öntötte el a tenger, rövid időre, ez hagyta hátra azokat a csigás-kagylós rétegeket, amelyek miatt azt hitték, hogy a Szahara azért sivatag, mert kiszáradt tengerfenék.

Arabia ugyanilyen felépítésű, sőt még Palesztina és Szíria is.

A lánchegységek tehát az Atlasztól a spanyolországi hegyeken, majd az Alpokon, Apenninókon, Dinári-Alpokon, Kárpátokon, a Balkán-hegységen és a Kaukázuson át Ázsiába vezetnek bennünket, ott is folytatódnak a perzsiai hegyekben, majd a Pamirban, Himalájában, Kuen-lünben és Tiensanban, egészen a Csendes-oceán közeléig. Ezt az egész óriási hegyrendszert, mivel Európának és Ázsiának mintegy a gerincét teszi, *Euráziai lánchegységnek* nevezzük összefoglaló néven.

A Földközi-tengert tehát északon az Euráziai lánchegység, délen pedig az afrikai-arábiai őskontinens fogja közbe. Emiatt déli partja egyszerűbb, északi partvidéke nagyon tagozott.

Az Euráziai lánchegység jellegéhez tartozik az, hogy a láncok elágaznak, mélyen besülyedt medencéket, vagy ősi hegyromokat, kemény masszívumokat vesznek körül. Különösen nagy sülyedései vannak a déli oldalán. Ilyen sülyedéseknek összeolvadó sorozata a Földközi-tenger, de ilyen Mezopotámia és a Perzsa-öböl, azután az Indus-folyó, meg a Ganges síksága,

sőt Európában Arragonia, a Po síksága, Magyarország alföldje, Románia Duna-menti síksága, meg a Kaspi-tó déli medencéje is ide tartozik.

A Földközi-tenger helyzetét tehát már megérthetjük. Eurázia lánchegységének déli oldalán keletkezett sülyedések összszakadt sorozata ez, délről pedig az afrikai-arábiai őskontinens zárja le.

Ilyen helyzetben van Közép-Amerika is. A Mexikói-öböl, meg különösen a Karaibi-tenger a mi Földközi-tengerünknek szegényesen kifejlődött mása, azért nem is játszott az emberiség történetében olyan döntő szerepet, mint a Földközi-tenger.

2. A Földközi-tengert északról környező lánchegységek.

Nem akarjuk olvasóinkat azzal fárasztani, hogy elmondjuk itt a Földközi-tengert bezáró lánchegységeknek minden részét és darabját. A 7. oldalon lévő kis térkép többet mond minden leírásnál. Ha ezt összehasonlítjuk a Földközi-tenger környékének valami nagyobb mértékű térképével, akkor látjuk csak, hogy még a jobb térképen is mennyire elűt a lánchegységek vidékének domborzata a többi felvidékétől.

Dehát hisz a lánchegységekben vannak mindig a legelevenebb, legszebb tájképek! Az ember szinte elbámulva tekint föl a havas hegyóriás felhőbe vesző fejére: hogy tudtak ezek a sziklák ily szédítő magasra feltornyosulni? A hómezők lenyúló jégcsapjai, a glecserek alól zúgva tör elő a patak, milyen veszett erővel rohan neki a szikláknak! Mennyi kavicsot, követ, homokot görgöt lefelé! A fenyvesekkel borított, alacsonyabb hegyekben is vízesésről vízesésre bukdacsol a csacska patak, oly szelíden ingatja a belenyúló ágakat, oly tiszta a vize, mintha ártatlan tündére volna a félelmes rengetegeknek. A fenyők szinte szeretettel néznek le a kis csacskára, mint az aggas-

I. kép. A Földközi-tenger környékének szerkezete.

tyán a virgonc gyermekre. De nézzétek csak meg a patakot, amikor megárad! Hogy tépi ki tövestől a fenyőt, hogy görget mázsányi darabokat lefelé! Azután lenn a síkságon szétönti zsákmányát, a temérdek törmelékét s lapos kúp vagy legyezőalakú óriási halmazt épít belőle. Micsoda erő van ilyenkor benne!

A felgyűrt lánchegységek talán egyhangú, unalmas redők, síma lejtőkkel záródó felvidékek volnának, ha a patakok és folyók gyors munkája mély völgyekkel össze nem szabdalta volna a hegyeket. A legszebb, legváltozatosabb tájképek kísérik a folyóvölgyeket s ezek nyitnak utat a hegyeken keresztül, meg ezek hordják le a törmelékét, hogy betemessék vele a tengert. A legszebb, legértékesebb területeket, a tengerparti síkságokat, alföldeket köszönhetjük a folyóknak. A Nilus deltája, a Lombardiai-Veneziai síkság, az Indus és Ganges alföldje: mind a folyók munkájának köszönheti létét.

A lánchegységek tehát valóban a legváltozatosabb vidékeket tartalmazzák s a legjobban elválasztott medencéket. S a jól határolt medencék mindig jól védett, biztos otthont nyújtanak a nemzetnek, amely hazájává tette.

A Földközi-tenger lánchegységei az *Atlással* kezdődnek. Ez többszörös lánc. A Nagy-Atlással kezdődik nyugaton, a Szahara szörnyű kietlen nyugati partjain, aztán kelet felé, Algir területén már két láncban folytatódik; délen van a Szaharai-, északon a Kis-Atlasz. Ezek végződnek el hirtelen Tunisz partjain. Ezért olyan szaggatott, jól tagozott a tuniszi partvidék, mert ahol a tengerpart keresztben metszi a hegységet, ott mindig jól tagozott part keletkezik.

De Algirban kiindul az Atlaszból egy sziklás, de nem nagyon magas hegylánc nyugat felé is, neki a a Gibraltárnak. Ezt a láncot *El Rif* hegységnek nevezük. Éppen a Gibraltárnál hirtelen megfordul s átvisz Spanyolország területére, a Gibraltári sziklában,

aztán még jobban keletre fordul, a Sierra Nevadában hatalmas magásra kiemelkedik s végre a Nao fokon, Valenciától délre megszűnik. Azaz csak elbukik a tenger alá, mert a Balkáni szigetekben újra megjelenik. Ezek a csodaszép, békés szigetek is ennek a lánchegységnek a darabjai. Mivel az ókorban itt volt Baetica római gyarmat, azért ezt a lánchegységet Betikai kordillériáknak nevezzük.

A Pireneusok szintén ebbe a hegyrendszerbe tartoznak. Nagyobbik darabjuk Franciaország és Spanyolország határán húzódik végig, de ehhez tartozik a Cataloniai hegylánc is. Ez Arragonia medencéjét zárja el a tengertől s a Pireneusok keleti végéhez csatlakozik.

A két hegylánc közbe fogja a spanyol-mereta nevű régi felvidéket. Ez nem tartozik az Euráziai lánchegységhez. Ósrégi hegységnek a tönkje ez, befedve összetöredezett, de nem gyűrődött, fiatalabb tengeri rétegekkel. A spanyol-mereta a Betikai-kordillériákkal a gyönyörű Andaluziai medencét fogja közre, a Pireneusokkal meg a száraz, kevésbé termékeny Arragoniai medencét. A mereta nyugati lejtősege az Atlanti-óceánra tekint s mivel itt sokkal több az eső, mint a félsziget többi részén, más is az emberek életmódja s azért itt külön államalakulás, Portugália keletkezett. Fenn a mereta szárazabb, zordabb tetején is két medence van: Ó-Kasztília és Új-Kasztília. Nem csodálatos ez, hogy a félsziget felépítésével és természetes körülményeivel milyen szoros kapcsolatban vannak a rajta keletkezett államalakulások? Csodálatos, hogy milyen nehezen vették ezt észre az emberek s még ma is vannak olyan bedeszkázott fejűek, akik nem akarják meglátni, hogy az ember élete, az államok alakulása egészen szoros kapcsolatban van a földrajzi tényezőkkel.

De nézzük tovább a lánchegységeket. A Lioni-öbölben megszakadni látszik ez a szép sorozat s a gyönyörű Provence, mint valami megvalósult szép álomkép,

kinyílik a Földközi-tengerre. Oh milyen szépen rendezte el ezt itt a természet! Északnyugat-Európa egyhangú romhegységeinek szelid tájképei, az Alpok pompás bércfala és a napfényben ragyogó Mediterráneum érintkeznek itt! A Földközi-tenger műveltségének, gazdaságának természetes kapuja ez, ahol az Eurázia lánchegység megszakad. S vajjon nem itt nyomult-e be a római műveltség Galliába, onnan Germániába és Britanniába? Bizony ez az a nagyszerű kapu, amit a Gondviselés nyitva hagyott, hogy a napsütötte tájak platóni idealizmusa, szaffoi poézise, praxiteleszi művészte felhatoljon a ködös Britanniába, sőt azon is túl, messze északra, ahol Pütheász, a merész hajós ámúlvá látta összekeveredni a sós vizet, a jeget és ködöt. Ott Ossián homályos éneke lett a kacagó itáliai poézisből. A reneszánsz is Provenceon keresztül talált utat, Itáliából át, Petrarca lantján, mintha a Provence zefirje pengene rajta, aztán Britanniában Schakespeare lantjának húrjaiba már az észak viharja markol bele.

Provence keleti oldalán az Alpok emelkednek. Hatalmas, sokszoros ívben kerülnek át a magyar medencéig s Lombardia síkságát élesen elkülönítik a sváb-bajor medencétől. Mily óriási különbség van a Badeni-tó környékének tájképei, népei, életmódja, meg a Garda-tó déli partvidékének tájképei és élete közt! Amott fenyők közé bujt a tiroli faház, emitt a citrom virágzik s öröközölden virít a babér!

Az Alpok ívéhez három hegylánc csatlakozik. Nyugaton az Apenninok enyhébb vonású láncai indulnak ki a Tangeri-Alpokból. Könnyed ívben hajlik át a Liguri-Alpok keskeny láncá Genova felett, majd az Etruszkok földjén kiszélesedik s végig nyúlik Itálián. Meredek belső oldala nyugat felé, lankásan, szeliden elsímuló oldala az Adria felé lejt. Calábriában összevissza van törve a hegység, erősen mozog ma is, hisz minduntalan földrengés dönti porba Calábria falvait. A törések dél felé mind erősebbek lesznek,

a Messzinai szorosban már a tenger is át fog egy ilyen haránt törésen, aztán Sziciliában újra kiemelkedik a hegység, de csak rövid időre. Itt volna összeköttetése az Atlasszal, de az összekötő darab elsüllyedt, csak egyes darabjai maradtak a tenger színe fölött: Malta, Pantelleria, Lampedusa stb. néhány más sziget.

A hegyláncok ívei tehát valósággal körülsáncolják a Földközi-tenger nyugati darabját s ebből minden irányban csak szűk kijárók nyílnak más vidékek felé.

Az Alpok keleti végéhez csatlakozik északon a Kárpátok íve. Ez Magyarországot, a magyar medencét keríti körül. Nem is olyan régen tenger volt ez, olyanforma, mint a Fekete-tenger ma, de elszakadt a Földközi-tengertől, feltöltötték a tengeri lerakódások s szárazra került a medence. Kár, hogy nem volt az Adriával kapcsolatos valami olyan tengersizoros útján, mint a Dardanellák, mert akkor ma ott valami nagy folyó menne le hazánkból az Adriára s milyen más története volna a mi szép országunknak!

A Kárpátok Erdélyt délről is körül kanyarítják, átmennek az Aldunán keresztül a Balkán-félszigetre s a Balkán lealacsonyodó láncában folytatódnak. Ez a lánc az Emineh fokban látszik elvégeződni, de újra felmerül Krim-félsziget déli szegélyén, mint Jalta-hegység s ez a bevezetője a Kaukázusnak. Ez megint az Apszkeron félszigeten látszik végeződni a bakui petroleumforrások vidékén. De tulajdonképpen ott sincs vége a földkéreg ráncainak, felbukik az újra a Boldi-Balkán nevű hegységben a Kaspi-tó keleti partján s így csatlakozik az Észak-perzsiái hegyekhez, az ókori geografusok Paropamizusához.

Hogy fut, hogy vezet bennünket a redő az Alpok havasi képeiből Máramaros véráztatta havasain, az Alduna zuhogó sellőin, a Balkán rózsáligetein, a Kaukázus fenséges óriásain be Ázsia pusztáira, ahol az ismeretlenség homálya el-eltakarja szemünk elől a finomabb részleteket!

Az Alpokhoz csatlakoznak végül délkeleten a Dinári-Alpok. A Dráva völgyétől délre kezdődik ez a csodálatos, sok-sok mészkővel felépített hegylánc. Krajnában és Horvátországban Karsztnak nevezik, aztán a boszniai, albániai hegyekben, majd a Pindosz és Grammosz hegységben van a folytatása, Görögország területén szerteágazik, sőt a Kikládokban szigetekké bomlik, de a fő lánc Krétán, Karpathosz és Rodosz szigeteken keresztül is felismerhető s a kis-ázsiai Tauruszhoz csatlakozik. A legérdekesebb, legcsodálatosabb hegységek egyike. Hajlandósága van szigetekre bomlani. A dalmáciai, jóni és a görög szigetek tanuskodnak erről. Ha nem volna ennek a hegységnek ilyen sajtáságos természete, akkor sohasem fejlődhetett volna ki Görögország ókori műveltsége a maga helyén! Hellasz története sohasem játszódhatott volna le Belső-Ázsiában, vagy az Arábiai félsziget déli részén, de még a Pireneusi félszigeten sem!

A kis-ázsiai hegyláncokat még nem eléggé ismerjük. Sejtjük, hogy az Égei-tenger partján egy egész sor hegylánc végződik ki, ezért olyan tarka ott a part de aztán a hegyláncok Kis-Ázsia belsejében összeszorulnak, egyetlen felvidékké. Ezt nevezzük Örmény-felvidéknek. Rajta trónol a pompás Ararát 5000 méteres kialudt vulkánja. Kelet felé megint két felé bomlik a lánc. Az egyik, mint Elbursz hegység a Káspi-tó déli részét szegélyezi, a másik Perzsia déli határát sáncolja el. Ezt nevezik Zargosznak. Perzsia is nagy medence, de nem elég mélyre sülyedt, hogy a tenger előnthesné, azért itt nincs olyan beltenger, mint a Fekete-tenger vagy a Káspi-tó.

Mint a spanyol Mereta a Belikai-kordillérák, meg a Pireneusok közé, úgy helyezkedik el a Balkáni-ös-hegység a Balkáni lánc és a Dinári Alpok közé. Belgrád hegyvidéke az első darabja ennek, aztán dél felé az ó-szerbiai hegyek, majd a Trákiai hegyek, a Rodope, az Olimposz, keleten meg az Isztrاندزsa

hegység tartozik ide, egész a csataldzsi vonalig, tehát Konstantinápoly közeléig. Majd még szó lesz róla.

Még egy kicsi kis hegyláncot kell fölemlítenünk. Kis-Ázsiától délre, a Taurusztól elszakadva kis hegylánc-darab emelkedik ki a tengerből. Ez Ciprus szigete. Rokontalanul, magában áll, de kétségtelenül az Euráziai lánchegység darabja.

Marokkótól tehát Perzsiáig kísértük a láncokat. Milyen változatos vidékeken, mennyire különböző tájképeken keresztül! Szerencsére a hegység sehol sem olyan magas, hogy a népek elé teljesen áthághatatlan akadályként torlaszolódjék, de mégis elég magas és meredek, főképpen pedig elég jól tagozott, hogy medencéket válasszon el egymástól, azokat védelmezze és elkülönítse. A legszebben tagozott, legváltozatosabb hegyvidéke az egész Föld kerekiségének.

3. A Földközi-tenger környékének egyéb szárazföldjei.

Talán valamennyi közt a legidétlenebb kontinens Afrika. Az Atlasz vidékétől eltekintve egyetlen darab lánchegység sincs rajta, csupa ősrégi kontinens-tönc, hatalmas, összetöredezett fensikok és hátságok. Minden folyó vízesésekkel zuhog le róluk, sehol valami festőies, merész csúcs, néhány hegy-maradvány és kialudt vulkán kivételével. Ez az egyhangú felvidék jön ki a Földközi-tengerhez is Afrikában, körülbelül Tripolisz vidékétől egészen a Szezi-csatornáig, vagy a Nilus deltájáig. Tripolisz és Barka partjai meredek, öböltelenek, alig van jó kikötő. Alig látni valamerre egyhangubb partokat, mint ezek az észak-afrikai kemence-forróságú magas partok. De olyan régi partok ezek, hogy előttük már elég széles tengerparti lapály húzódik végig, csakhogy ez még rosszabbá teszi a kikötőket. A magas partperemek lábánál források fakadnak föl, azért itt az embernek le lehetett települni, de ha

felmászunk a peremeken a Szahara-platójára, teljes sivatagba jutottunk s elrémítő az egyhangúság és kietlenség.

Nagy öböl volt ott hajdan, ahol most a Nílus deltája, meg a Szezi-csatorna környéke van. Átszolgált ez a Vörös-tengerbe s jól elválasztotta Ázsiát Európától. A folyó törmeléke azonban betemette az öblöt, elzárta az összeköttetést a két tenger közt s most

2. kép.

ott van a Nílus deltája, meg az a lapály, amelyiken keresztül vágták át a Szezi-csatornát.

A Színai-félsziget következik ezután. Egyszerű háromszög alakja van, nyugatról a Vörös-tenger Szezi-öble, keletről az Akabai-öböl fogják közre. A félszigeten régi hegység áll még elég merészen és magasán. A sivatagi pusztulás dühöng rajta. Rémes falai, sziklaskadécai, a hegy lábát elborító hihetetlen mennyi-

ségű törmelék óriási garmadáit mutatják, hogy milyen hatalmasan pusztító erők működnek a sivatagokon. A hegy kolosszális sziklacsoportjai szinte az égig látszanak halmozódni s fenn a magasban az izzó kék égboltba vesznek el. Teljesen kopárak s úgy fehérlik az egész hegy a tűző napsugárban, hogy nem csodálkozhatunk rajta, ha a legenda a hegytetőre tette azt a helyet, ahol Mózes az Úrral találkozott s átvette az égi tíz parancsolatot.

Az Akabai öblöt nézzük meg valami jobb térképen. Észak felé széles, mély árok látszik a folytatásában. Az árok legmélyebb részét a Holt-tenger tölti meg, de azon túl is folytatódik az árok északra. Most a Jordán folyik benne. A Jordán forrásaitól északra az a mély völgy van a folytatásában, amely elválasztja a Libanont az Antilibanontól. Ebben a völgyben folyik az Orontesz folyó észak felé.

Az árok neve legyen Jordán-árok. A Földközi-tenger, meg a Jordán-árok közt van északon a Libanon, délen meg Palesztina felvidéke. Mindkettő igen nevezetes szerepet játszott az emberiség történetében. A Libanon lábánál voltak a legrégebb, legnagyobb főniciai telepek: Tirusz és Szidon, ahonnan a Földközi-tengeri kereskedelem kiindult. Palesztina története pedig mindnyájunk emlékezetében él, hisz keresztény vallásunk ered onnan!

A Jordán-ároktól keletre az Antilibanon, majd azután Szíria pusztái következnek. Sivatoság száraz vidék ez, szörnyen egyhangú, alacsony fennsík, alig van rajta mit keresnünk. Dél felé folytatódik s az Arabiaifélsziget sivatagjaihoz csatlakozik.

Idétlen kolosszus ez a félsziget! Belseje magas felvidék, de majdnem egészen sivatagos az éghajlata. Mezopotámia is ilyen volna, ha az Örmény felvidékről nem jönne le két nagy folyó: a Tigris és Eufrátesz. Ennek a kettőnek bő vizével öntözték hajdan a síkságot s a sivatagból édent varázsoltak. Ninive, Babilon,

majd Bagdad mérhetetlen gazdagsága mind a két folyó ajándéka volt. Ma haszontalanul öntik vizüket a tengeberbe, sivatag van a hajdani kertek helyén s a régi műveltség, a régi hatalom és dicsőség emlékei hegymagasan el vannak temetve porban és homokban.

Itt végezhetjük el a mediterráneus területet, mert a mezopotámiai műveltség kiindulója volt a kis-ázsiai, palesztinai, sőt a görög műveltségnek is, azért ezt bele kell vonnunk. Ami ezen túl keletre van, annak már a Földközi-tenger történetére sokkal kevesebb befolyása volt. A perzsiái oázisok, általában Perzsia még lényeges szerepet játszott, de ez még az Euráziai hegyvidékhez tartozik. Azon túl a Pamir, Hindu-kus majd Hindosztán hegyvidékei és medencéi következnek, ahova elhatolt a mediterráneus kultúra, de viszont keveset kaptunk onnan nyugat felé.

A nem az euráziai hegyvidékhez tartozó területek tehát szintén nagy történelmi jelentőségűek, de más szerepük volt, mint a lánchegységek szerteágazásai közé zárt kis medencéknek. A nagy sivatagos területek oázisai, olyanok, mint a melegház, ahol a kultúra magja kicsirázott. A palántát azonban ki kellett ültetni a szabadba, olyan vidékre, ahol öntözés nélkül is lehet földet művelni s akkor teljes pompájában nyílik ki a kultúra virágos cserjéje.

4. A tengeri medencék.

Az előbbi pontokban elmondott hegyvidékek és szárazföldek közé vannak beszülyedve azok a nagy medencék, amelyek a Földközi-tengert összeteszik. Ezek a medencék nagyon komplikáltak, igen különböző képződésűek, azért olyan tagozott a Földközi-tenger.

Az első sülyedés az Atlasz és a Batikai-kordillérák, meg a Baleari-szigetek közt van. Hosszú, keskeny, árokszerű tengerrész ez, *Iberi-tengernek* is nevezik. Majdnem 3000 m mélysége van s különösen az afri-

kai partokon rendkívül hirtelen mélyed le. A mélységmérő még 2000 m mélységeket mutat, amikor már látni a parti világító tornyokat. A Baleárok valamivel szélesebb talapzaton nyugosznak, de mindenfelé aránylag elég hirtelen mélyed a tenger.

A Baleároktól északra van a második nagy sülyedés. A Baleárok és Sardinia közt ez összeköttetésben áll az előbbivel, de elég jól el is különül. Három nyúlványa van. Nyugatra Spanyolország és a Baleárok közé nyúlik be az egyik ág, a Lioni-öböl a másik, a Liguri-tenger a harmadik. Ez a három medencés nagy sülyedés szakítja meg az Eurázsiai-lánchegeyeket, azért igen nagy jelentősége van. Csakugyan, mindhárom határos nagy ország legnagyobb kereskedelmi kikötője tekint ide: Barcelona Spanyolországban, Marseille Franciaországban és Genova Itáliában. Valóban, alig van ezeknél fontosabb kereskedelmi kikötő a Földközi-tengeren. Valamivel sekélyebb, mint az Iberi-tenger, de ennek is rendkívül egyenletes, sík fenéke van, körülbelül 2500 m mélységben.

A harmadik medence, a *Tirreno-tenger* nagyon határozottan el van különítve az előbbi kettőtől is, meg a többi tengerrészekről is. Öt kapuja van. Az egyik a Liguri-tengerbe vezet. Ezt az átjárót Elba-szigete s még néhány apróbb sziget szűkíti össze, azonkívül Corsica és Itália közt sehol sem mélyebb a tenger 1000 méternél. A második kapu Corsica és Sardinia közt nyílik, ez a Bonifacio-szoros. Igen szűk és nem mély. A harmadik Sardinia és Tunisz közt vezet át az Iberi-tengerbe. Itt is olyan küszöb van, amely sehol sem mélyebb 1000 méternél. Valóságos tengeralatti hátság köti Sardiniát Afrikához. A negyedik kijáró Tunisz és Sicilia közt vezet át a Földközi-tenger középső medencéibe. Itt is aránylag sekély küszöb van. Átlag 2—300 m mélységek vannak Sicilia és Tunisz északkeleti sarka közt, mutatva, hogy a Siciliában megszakadni látszó Apennino-hegység talapzata folytatód-

dik a tenger alatt s az Apenninókat összeköti az Atlással. Széles ez a tengeralatti talapzat! Rajta van Malta és Gozzo, Lampedusa, Linosa és Pantelleria-sziget. Azután olyan egyenetlen a felszíne, hogy kétségtelenül a hegység tönkjét kell benne látnunk. Az ötödik kapu végül a szerencsétlen Messinai-szoros, a földrengéseknek ez az alig szünetelő centruma. A Tirreno mély! 3500 méternél is van mélyebb helye, nem messze a Lipari-szigetektől északnyugatra. Valószínűleg még most is sülyedezik be, hisz az itáliai, calabriai és sicíliai partok mind földrengés-járta vidékek, azonkívül a tenger peremén kialudt és működő vulkánok sorakoznak. Rómától északra az Amiata kialudt vulkánnal kezdődik a sorozat, a Bolsena-, Bracciano- és Vico-tavak vulkáni eredetűek, a római Campagna vulkáni hamuval, tufával van fedve, ebből van Róma hét halma is. Az örökvárostól délre az Albanói-hegyek szintén vulkánok, azután jönnek a Flagrei mezők Napoli mellett, meg a hatalmas Vesuvio. Innen délre is vannak kialudt vulkánok-, Capri, Ischia- és Procida-szigetek szintén vulkáni eredetűek s temérdek földrengés rázza meg őket. A Lipari-szigetek mind vulkánok, a Stromboli emberemlékezet óta szakadatlanul működik, de a Vulcano is elégszer kitört a történelmi időkben. Sicilián végül ott áll a működő vulkánok egyik legnagyobbika, az óriás Etna (3300 m).

Mindez azt tanúsítja, hogy a Tirreno medencéje még mindig sülyed lefelé.

A Messinai-szoros átvezet bennünket a *Joni-tengerbe*. Ez a Földközi-tenger közepe, fő medencéje, legmélyebb része. Itt a mérőón 4000 méternél is nagyobb mélységre sülyed le s éppen a tenger közepe táján van az egész Földközi-tenger legmélyebb pontja (4068 m).

Délen a Kis-Szirtisz- és Nagy-Szirtisz-öblök tartoznak hozzá. Ez a két öböl úgy szakítja meg Afrika partjait, mintha Tunisz és Barka közt kivágtak volna egy darabot belőle, egészen szabályosan, egy nagy

téglaalakot. A Kis-Szirtisz azonban a Siciliát Tuniszal összekötő talapzaton van, a Nagy-Szirtisz pedig valamivel mélyebb.

A Jóni-tenger északkeleti partján már meglátszik, hogy a szigetekre bomlani hajlandó Dinári-hegységgel jut érintkezésbe. Itt vannak a Homérosz megénekelte Jóni-szigetek, meg innen nyílik az Arta-öböl meg a Korintusi-öböl. Milyen ellentét van ennek a partnak tagozott, csipkézett körvonalai, meg Afrika teljesen tagozatlan partvonalzása között!

A Jóni-tengerből északon átjutunk az Otrantoi-szorosral az *Adriába*. Az Iberi-tengerhez hasonló, hosszú sülyedés ez s ne felejtjük, hogy hajdan egész Torino vidékéig benyúlt. Ezt is két párhuzamos hegylánc szegélyezi, mint az Iberi-tengert, nyugaton az Apennino, keleten a Dinári-hegység. Csakhogy egy lényeges különbség van a kettő közt. Az Apenninók elsímülő külső oldalukat fordítják az Adria felé, azért Itália Adriai partjai egyhangúak, tagozatlanok. Minő egészen más a dalmáciai partvidék! Itt a hegység, a dináriláncok felbomlanak a tengerben, erősen diskordans part, számtalan sziget, öböl stb. keletkezik.

Eltekintve a máltai tengeralatti talapzattól, tehát a Kis-Szirtisz vidékétől, az Adria a legsekélyebb az eddig ismertetett medencék közül. Legnagyobb mélysége Cattaro és Brindisi közt van: 1589 m. Innen északra fokozatosan sekélyebb lesz, a kis Pelagosa-szigettől északra már alig-alig mélyebb 200 méternél, sőt ha vonalat húzunk Zárától az itáliai Abruzzók legmagasabb pontjáig, a Gran Sasso d'Itália felé, akkor ezzel elhatároltuk az Adriának azt az északi részét, amely már 100 méternél sem mélyebb! Végül a régi tenger legészaknyugatibb részét gyönyörűen termő síksággá töltötték fel az Alpokból és az Apenninókról jövő folyók.

A Jóni-tengertől keletre Kréta-szigete kissé összehúzóítja a nyílt Földközi-tengert, de azután Kis-Ázsia,

Szíría, Palesztina és Afrika partjai közé, szabályos négyszögalakba befoglalva van a legkeletibb medence: a *Levantei-tenger*. Ez is nagyon mély, több helyen 3000, sőt 3500 méter alá süllyed. Legmélyebb pontja egész közel van Rodosz-szigetnek, itt t. i. 3864 m mély lyuk van. A medence déli partján a Nilus deltája előtt messze benyúlik a feltöltött, sekély tenger. Messze-messze zöld itt a víz, a közeledő hajó utasai még semmit sem látnak a partokból, a világoszöld, szennyes tenger, a sok úszó növényi hulladék elárulja, hogy a hatalmas Nilus deltájához közeledünk.

Kréta-szigetétől északra van a hetedik medence, az *Egei-tenger*. Nézzünk csak az Egei-tenger térképére s egyszerre meglátjuk, hogy milyen óriási különbség van pl. a Levantei-tenger, vagy a Szirtisz-öblök meg az Egei-tenger közt. Alig lehetne szóval leírni a tenger partjainak öbleit, félszigeteit s lapokon keresztül tartana, amíg a szigeteket felsorolnók. De hamar megtudjuk jegyezni a legfontosabbakat, ha egy kicsit csoportosítjuk őket.

Mindenek előtt válasszuk ki azt a szigetivet, ami az Egei-tengert délről határolja. Peloponnézosz déli részéből indul ez ki s hozzátartozik Kithara, Kréta, Karpáthosz és Rodosz. Ez a dinári-láncok egy darabja s összeköti Európát Kis-Ázsiával. Krétán a mesés Idahegyen majdnem 2500 m magasra emelkedik!

Attika folytatásában szintén egész határ szép nagy sziget van. Ezeket nevezzük Kikládoknak. Ezek is szertezüllött ív alakjában kanyarodnak át Kis-Ázsiához. A Kis-Ázsiához közellevőket Sporádoknak nevezzük. A Kikládész és Sporadesz-szigetek is a Dinári-hegylánc részei. De már az Északi-Sporádok a balkáni őshegység darabjai s ide tartoznak Tázosz, Szamotraki, Imbrosz, Lemnosz és a nagy Leszbosz vagy Mitilene. Ide tartozik a kis Tenedosz-sziget is, a hajdani Troja partjai előtt. Ezeknek nincs összefoglaló nevük, azért valamivel nagyobb a fontosabbakat meg kell külön jegyezni.

Az Egei-tenger egészen fiatal besülyedés. Talán már ember is volt a földön, amikor besülyedt és megszakadt a szárazföldi összeköttetés Kis-Ázsia és a Balkán közt. De ez a kérdés még nincs kellőleg tisztázva. A tenger egyenetlen mélységei, a sok sziget, a partok tagozottsága, a folyók deltáinak kezdetleges kifejlődése mind a fiatal képződés mellett tanuskodnak. Ezt hirdeti Szantorin-sziget működő vulkánossága is, meg a sok erős földrengés az Egei-tenger szigetein, partjain.

Nyolcadik medencénk a *Marmara-tenger*. Ez kicsiny területű, de elég mély sülyedés, hisz legmélyebb pontja 1355 m mély Eregli előtt.

Kilencedik nagy medencénk a *Fekete-tenger*. Ez a medence tulajdonképpen két részből áll. Ha a Balkán-hegység vonalát összekötjük a krim-félszigeti Jalta-hegységgel, azt meg a Kaukázussal, akkor a vonaltól délre van az igazi, mély medence. Ez 2200 m-nél is mélyebb. A Jalta-vonaltól északra két öble van a Fekete-tengernek. Az egyik az Odesszai-öböl, vagy Holt-tenger, a másik az Azovi-tenger. Mindkettő nagyon sekély, csak 10—20 m mély. Valóságos kiöntések ezek az orosz síkságra! Ha a tenger színe csak 20 méterrel megapadna, szárazra kerülne az egész Azovi-tenger s az Odesszai-öböl nagy része is, a Duna deltájától át Krim-félszigetig. Ugyanilyen sekély kiöntés a Kaspi-tó északi harmada is. Ez a medence tehát megint áttöri az euráziai lánchegységek vonalát s útat enged a nagy orosz síkságról a Földközi-tenger felé! Itt van tehát a Fekete-tenger nagy jelentősége. Ezen a vidéken megint igen jelentékeny helyeknek kellett keletkeznie, de nem kell mást említenem, mint Odesszát és Konstantinápolyt.

5. A Földközi-tenger kijáróinak áttekintése.

El kellett mondanunk ezt a kissé fárasztó felsorolást. Aki térképen figyelemmel kísérte, az minden

esetre sok olyant tanult, amit eddig nem tudott s aminek igen nagy hasznát veheti. Különösen pedig szükséges volt mindezt tudni, hogy megértsük a Földközi-tenger kijáróinak helyzetét.

A lesüllyedt medencéknek ehhez a szép csoportjához tehát részben tengeren, részben szárazföldi átjárókon lehet hozzájutni. Más tengerekbe való kijárója tulajdonképpen csak kettő van. Az egyik a Gibraltár, a másik a Szezei-csatorna. A Gibraltár tulajdonképpen az egyetlen természetes kijárója. A Szezei-csatornát mesterségesen nyitották ki.

De idegen területekről szárazföldi hozzájáró útjai, természetes kapui is vannak a Földközi-tenger medence-csoportjának. Vegyük ezeket sorra.

Mindenekelőtt a Rhône völgyét kell fölemlítenünk, mint amely Északnyugat-Európa rögs hegyvidékéről nagyszerű utat nyit a Mediterráneumhoz. Ennek jelentőségét már hangsúlyoztuk. Mivel ezen a rögs, vagy rombadólt hegyvidéken van most az emberiség legmagasabb fokú műveltsége, azért ez a lejáró igen nagy jelentőségű.

A második kijáró Genovánál nyílik a tengerre. Az Alpokon átvezető hágók mind a Po alföldjére vezetnek s innen a nyílt tengerhez Genovánál vezet át a Liguri-Apenninókon a legfontosabb és legkönnyebb út. Ez adja meg a kikötő-város nagy jelentőségét. A magyar és az osztrák medencék felől a Karszton keresztül Trieszthez és Fiuméhez vezet az út. Nehéz átkelőhely, rossz kapu ez nagyon, azért csak a modern technikai eszközök tudták a kereskedelem számára igazán megnyitni. A régiebb időkben ennek a kapunak nem volt nagy jelentősége.

A közép-európai medencékből még három út vezet le a Földközi-tengerhez. Az egyik Úszkübön át Szalonikihez, a másik Szófián és Drinápolyon keresztül Konstantinápolyba, a harmadik a Duna mentén, Románián át a Duna deltájához vezet. Az első nehéz út,

félművelt hegyilakók közt vezet át. A második sokkal kényelmesebb és világraszóló jelentőségű. Bécs, Budapest, Belgrád, Szófia, Drinápoly, Konstantinápoly fővárosok sorakoznak rajta. Európa keleti kereskedelmének egyik legfontosabb útja és oda vezet, ahol az utaknak mintegy csomósodása van, t. i. a Boszporuszhoz. A Duna völgyén Romániába vezető út nem olyan jelentős. Az Alduna nehezen járható út volt, azután a Duna torkolata nagyon félreeső helyen van. Környezetében csak a legújabb időben van műveltség és élénk gazdasági élet.

A következő út tulajdonképpen széles nyílás, ahol a Fekete-tenger vidéke érintkezik az orosz síksággal. Itt a mediterráneos vidék egész sor nagyszerű medencére nyílik, amelyek virágszirmok módján veszik körül a Fekete-tengert. A román-bolgár medence, a moldvabesszarábiai medence, a Dnyester és Don medencéje, majd a Kaukázus és az Örmény felvidék közt levő nagy medence, a régi Kolchász-gyarmat, meg Kis-Ázsia északi partvidéke nyílik ide a Fekete-tengerre! Ezek a gyönyörűen csoportosult medencék azután egészen idegen vidékekkel hozzák kapcsolatba a Földközi-tenger vidékét. Azt mondhatjuk, hogy a Földközi-tenger vidékének valóságos előudvara a Fekete-tenger. Ebből az udvarból magába a Földközi-tengerbe a Boszporusz és a Dardanellák vezetnek be. Azért azt mondhatnók, hogy a Boszporusz és Dardanellák a Földközi-tenger kijárói. Ezeken túl, a Fekete-tenger környékén túl vagyunk az Euráziai láncokon s egészen más jellegű vidék kezdődik az északi partokon.

Ezt a kérdést még külön meg kell világítanunk, hogy a Boszporusz és Dardanellák jelentőségét megértsük.

A következő kijárat az úgynevezett kilikiai-kapu. A Levantei-tenger északkeleti szögletében, Ciprus szigettel szemben van Kis-Ázsia és Szíria sarkában Kili-

kia. Az Iszkanderun (Alexander)-öböl nyílik beléje. Ezen a kapun át legkönnyebben juthatunk az Eufrátes vízvidékére, tehát Mezopotámiába. Itt van a Földközi-tenger és Mezopotámia legkönnyebb közlekedő útja. Gondolhatjuk, hogy micsoda jelentősége lehetett ennek az útnak akkor, amikor Mezopotámia a műveltségnek csodálatos magas fokán, sugározta magából a tudást és kultúrát! De ellenség is sokat járt erre s az Örmény-felvidékből is ide vezetett le az út a Földközi-tenger mellé.

A következő út a Szezei-csatorna. Semmi sem jellemzi ennek az útnak fontosságát annyira, mint az, hogy a Földközi-tengert itt a Vörös-tengerrel már az ó-kor homályos kezdetein hajócsatornával akarták összekötni, tehát megnyitni az utat a gazdag Dél- és Kelet-Ázsia felé. Csak a mult század második felében sikerült megnyitni a csatornát s azóta ez földünk egyik legnevezetesebb közlekedő útja. Hisz a Vörös-tenger csekély értékű medencéjén túl Indiákra vezet, Kínát, Japánt hozza sokkal közelebb a Földközi tengerhez!

A Nilus völgyén fölfelé is vezet jelentékeny út Felső-Egyiptomba és Afrika belsejébe. Ehhez hasonlíthatunk még néhány nagy jelentőségű karaván-utat a Szaharán keresztül. Ezeknek végpontjai a Földközi-tenger partján, mint Alexandria, Bengaszi, Tripolisz és Tunisz nevezetes helyek. Annál nevezetesebbek, minél több és minél fontosabb karavánútnak nyílnak ki ott a Földközi-tengerre. Karthagonak is ez volt egyik legnagyobb jelentősége, de ma valamennyit felülmúlja Alger és Oran, amióta az Atlaszon át a franciák pompásan védelmezett, nagyszerű utakat építettek be a sivatagra s azon keresztül Szudánba és Guineába.

Egyszóval, bár a Földközi-tenger igen jól körülhatárolt medencecsoport, mégis sok és változatos kijárója, ajtaja van, amelyeken át minden nagyobb nehézség nélkül érintkezhetik a külvilággal. Olyan, mint valami igazán jól épített lakás: jól elzárható, de jól

meg is nyitható. Sok helyiségből áll, azok közt könnyű a közlekedés. Változatos, mindenféle vidékkel: sivataggal, havasokkal, óriási erdőterületekkel és füvespusztákkal, aprón tagozott, szaggatott partú szigetekkel tarkázott földrészekkel és kolosszális méretű fennsíkokkal és felvidékekkel érintkezik. Kapui keletre, nyugatra, északra és délre, a világ minden tájára elvezetnek, ahonnan mindenféle termelésű vidék árúit lehet összehordani a mediterráneum piacaira!

Szebb, változatosabb, az emberi művelődés fejlődésére alkalmasabb vidék nincs az egész Föld kerekéségén!

6. A Földközi-tenger és környékének éghajlata.

A Földközi-tenger éghajlatilag a legcsodálatosabb gonddal kiválasztott helyen van. Éppen olyan helyen, ahol a legkülönbözőbb éghajlatú területek érintkeznek. Tehát nemcsak szerkezetileg, hanem éghajlata és növényzete, termelése és állatvilága is a legkülönösebb szerencsével oly változatos, mintha csakugyan a legnagyobb gonddal volna kiválogatva.

Az egyenlítő mentén nagyon egyhangú az éghajlat és az emberi művelődés fejlődésére nem alkalmas. Itt szabályosan minden évben két esős évszak van, tavasszal és ősszel, de közben a mi nyarunkon és télünkön is szörnyű nagy a forróság. Távolabb valamivel a pólusok felé, úgy a 10° földrajzi szélességeken már csak egy periódusa van az esőzésnek, nyáron, amikor a Nap legmagasabban áll az illető vidékek felett. Afrikában, az Egyenlítőtől északra Szudánnak nevezzük ezt a területet. Szenegambiától Abissziniáig húzható át a kontinensen ez a sáv. Minél északabbra megyünk, annál rövidebb az esős időszak, hosszabb a szárazság s végre egészen elmarad. A Szahara sivatagjára jutottunk. Itt száll le a magasból az a levegő, ami az Egyenlítőnél felszállt. *A felszálló légáramlásokból mindig eső válik ki, a leszálló légáramlások mindig*

szárazak. Nem ide tartozik, hogy ezt hosszabban megmagyarázzuk, csak jegyezzük meg, mert még sok dolgunk lesz ezzel a nevezetes törvénnyel.

A Szaharán leszállt levegő mint passzát-szél megy vissza az Egyenlítőhöz. A Szahara tehát azért sivatag, mert itt leszáll, lesüljed állandóan a levegő s azért nincs rajta eső. A legszárazabb rész körülbelül éppen a térítő vidékén van.

Innen északra a Földközi-tenger vidékén kezdődik az igazi mérsékelt égöv s ezt a nyugati-szél általános uralma jellemzi. Nyugatról jön hozzánk a legtöbb szél, nyugatról kapjuk az esőt, a havat, a ciklónokat. Ez a nyugati szél az Atlanti-óceán meleg vizéről jön, azért tele van nedvességgel. Igazi oceáni légáramlás.

Amint a Nap nyáron az északi félteke fölé jön, egész a térítőig, magával hozza az egyenlítő körül kifejlődött éghajlati zónákat is. Ilyenkor esik az eső Szudánban, de a leszálló légáramlások zónája, a sivatag éghajlata is felhuzódik északra és rátelepszik a Földközi-tenger vidékére. Ilyenkor tehát itt száraz, derült, meleg időjárás van. Különösen a délibb részeken. Szinte tűrhetetlen pl. Sziciliában a poros nyári szárazság és forróság.

Télen a nap a déli félteke fölé sétál át s akkor hurcolja magával az egész éghajlatrendszer. A sivatag éghajlata rátelepszik Szudánra, rekkenő száraz forróságot hoz oda. A Földközi-tenger környéke fel szabadul s a nyugati szél akadálytalanul hatol be a medencékbe s dús esővel öntözi a partvidékeket.

Európa többi részében némileg mások a tünetények. Északnyugat-Európa úgyszólván az évnek minden szakában kap esőt bőven, itt tehát a nyugati szél miatt oceánikus az éghajlat: a nyár hűvös, esős, a tél enyhe, nedves.

Oroszország területén már Ázsia éghajlata uralkodik! Télen itt keleti szél fuj, mert az óriási kontinens erősen lehült, száraz, sűrű levegője szétfolyik a tenge-

rek felé. Nyáron éppen ellenkezőleg: a kontinens melegszik fel jobban, mint a tenger s most a tenger felől özönlik vissza a hűvös, nedves levegő. Ezt nevezzük monszun-rendszernek. Oroszországban tehát télen keleti szél fúj s hideg, derült, száraz időjárást hoz. Nyáron nyugatról, a tenger felől jön a szél s esőt hoz.

Már a mi hazánkban is érezzük ezt a szél-váltakozást. Nyáron sokkal több a nyugati szél, mint télen s nyáron, különösen júniusban van a legtöbb eső is. Oroszországban július és augusztus az esős hónap. Kelet-Európában tehát nyári esőzés van.

Hazánk az északnyugat-európai oceánikus, az oroszországi ázsiai és a déli, mediterráneus éghajlat érintkező helyén van, azért igazi Közép-Európa. Azért mindig kelet és nyugat, észak és dél ütköző helye volt Európában, valóságos csatatér, ahol nagy népmozgalmak és ezek reakciói tombolják ki dühüket. Szerencse, hogy olyan jól vagyunk határolva!

A Földközi-tenger maga azonban még nagyobb-szerű középvídek, még nagyobb klímaterületek érintkező vidéke!

Déli partjainak keleti felén a sivatag dől a tengerre, minden forró borzalmával együtt. Már a part közelében járó hajókról látni a homokbuckákat fehérteni. Ahol nincs oázis a parton, ott szörnyű a látvány. A tenger hullámai teljesen kopár, megfeketedett kösziklékat paskolnak, aztán kő és kő, itt-ott egy-egy folt fehér homok, majd aszfalt-kemény agyagsíkság, de növényzet nincs sehol. Talán ahol valami nedvesség gyülemlik össze a talaj mélyén, ott tengődik egy-egy tamariskusz-bozót fátyolszerű ágazata. Olyan görcsös, olyan koravén a törzse! Alig mer levelet nyitni, hisz azon minden nedvességét elvesztené!

Ebbe a szörnyű sivatagba még a légy sem meri követni a karavánt. A nappali forróságot igen hideg éjszaka váltja fel, didereg az arab beduin burnuszába

burkolózva. A sziklák a gyors hőmérsékletváltozás következtében pattognak, hullanak szerte. Ezért énekelnek a Memnon-szobrok, amikor a Nap kezdi sütni őket.

De milyen más a kép az oázisokon! A szembántó sivatagi fényességbe szinte feketén rajzolódnak bele a datolyapálma pompásan ívelt levelei. Nincs a festő palettáján olyan ellentétes szín, mint a homok fakón is ragyogó fehérsárga fénye, a pálmák levelének zöldje s a szinte kiállhatatlanul élesen odarajzolt szürkés-fehér törzsek. A pálmák sűrűjében nedves talaj, kellemes árnyék fogad bennünket. Mély kutakból emelik ki a vizet barmokkal, vályogveretű falak kerítik az öntözött kerteket. A falucska lapostetejű házai kinn vannak a sivatagon, hogy ne foglalják el a helyet az öntözhető kertektől. Mert csak kis darab föld az, ahol talajvizet lehet találni. Az oázis körül mind mélyebbre száll a talajvíz színe, végre oly mélyen van, hogy furt kutakkal sem lehet elérni.

A Nilus-völgyében másképpen öntöznek. Vagy közvetlenül a folyóból vezetik ki az öntöző csatornákat az előnethető árterületre, vagy pedig a folyóból nagy vízemelőkkal emelik ki a vizet, végre a folyó alluviumán a kavicsban, homokban könnyű elérni az úgynevezett közel-vizet apró kúttal. A deltán is ilyenféleképpen öntöznek s mindenütt csodálatosan termő kerteket hoznak létre. A köles, a földi mogyoró, a datolya és a gyapot a legfőbb természetmennyek, de temérdek a gabona, gyümölcs stb.

Az Atlasz északi lejtőjén már jócskán szokott esni, ott sokkal több a művelt föld, sűrűbb a lakosság. Különösen Marokkó területe nagyon termékeny, nem csoda, hogy ott olyan sűrű népesség keletkezett, amely meg tudta védelmezni függetlenségét még eddig, úgy-ahogy. Az sem csoda, hogy a franciáknak fáj rá a foguk!

Spanyolország déli részén olyan az éghajlat, mint

Itáliában, de már fenn a spanyol mereta magas medencében sokkal kontinentálisabb, a tél valósággal hideg. Marseille környékén még zöldel a pálma, a Riviera örökzöld növényzettel ékes, de aztán följebb a Rhône völgyében lassan átmegy a növényzet a közép-európai, nálunk is ismert lombhullató erdőségekbe, gabona-termő rónaságokba. A Balkán-félsziget déli része is itáliai éghajlatú, a narancs, citrom, füge, babér, oleander, puszpáng, aprószőlő stb. hazája. A leggyönyörűbb éghajlat, a legkedvezőbb az emberi művelődés kifejlésztésére. Mert itt a természetre mindig bizton számíthat az ember, nem nagy küzdelme van vele, de mégis dolgoznia kell, hogy megélhessen. Munkájának azonban mindig eredményét látja. Sok ember tehát itt nem tud megélni anélkül, hogy szigorú társadalmi rend, mezőgazdasági berendezkedések ne legyenek, s igazi gazdagság csak fokozott munkával és biztos kereskedelemmel érhető el. Ezért itt kénytelen a művelődés emelkedni. Az oázisokon kezdődik ez a kényszer, de ott nagy vagyonosodás nem igen keletkezhetik, roppant nagy a küzdelem, aztán mindig veszedelemben van az oázis existenciája. Itáliában, Spanyolországban és Görögországban ez a veszedelem nem fenyegeti a népet, azért az oázisokon keletkezett műveltség itt fog igazán felvirulni.

A Balkán-félszigeten észak felé a délszaki növényzet fokozatosan elmarad. Bulgáriában szorgos öntözéssel lehet csak sűrű népességnek megélhetést biztosítani. De ott még sok mediterráneos növényünk diszlik s rózsáligetekben préselik az illatos olajat. Romániában végre a mi Alföldünkhöz hasonló növényzetet és termelést találunk s ugyanez a kép a Fekete-tenger északi partvidékein is.

Mennyi változatosság!

Az Alpok glecsereitől a nedvességtől csepegtő alpi legelőkön át a zord fenyvesek régiójában kezdetjük utazásunkat, hogy az észak-itáliai tavak, a Garda,

Como, Maggiore szinte mesterkéltnek látszó színpompájával nyissuk meg a mediterráneus képek sorozatát. Aztán amott paratölggyerdőkben, emitt hatalmas piniák közt visz az út, esetleg a Karszt bórátépte, napégette növényzete köti le figyelmünket, vagy Románia határtalan kukorica-földjein nyeljük a forró port. Kazanlik rózsáligetei milyen ellentétben vannak a Krimi pusztákkal! Görögország muskátlis szikláit és kaktusszal szegélyezett útjai milyen mások, mint a Libanon száraz cédruserdői, vagy a Színai-félsziget szembántóan ragyogó kopársága! A Boszporusz téesítő minaretek, az Etna füstölgő krátere a Messzinaiszoros fölött, a Gibraltár mészkőszikláiból előkandikáló ágyúk, Tripolisz pálmáigetei, a Szezei-csatorna mentén fehérő sókivirágzás a sóstavak körül, vagy Jeruzsálem és Názáret csodás emlékei: hol van még a Föld kerekégén ennyi változatosság, ennyi történelem, ennyi geografia!

7. A Gibraltár.

Az Atlaszból kiágazó El-Rif hegylánc itt egészen északra kanyarodik s a délspanyolországi Betikai-kordillérákba megy át. Átkanyarodásának legélesebb görbületében eltörött s jókora darabja a tenger alá süllyedt. Csak egy egészen keskeny mészkőlánc darabjai maradtak jobban fenn a tenger színe fölött. Ezeknek rögösen összetöredezett darabjai közt nyílik a Földközi-tenger egyetlen igazi, természetes kijárója, a Gibraltár. A hegyet keresztülvágó süllyedés nem tulajágosan mély, mert a Gibraltár tengeralatti küszöbének legmélyebb pontja csak valami 300 méter mély.

Végzetlenül fontos az egész Földközi-tengerre nézve ez a nyílás. Ha ezt valami hegyképződés ismét elzárná, a Földközi-tenger színe mélyen lepadna.

Méltán lehetne azt kérdezni, hogy hát ezt honnan lehet tudni? Senki sem mérte még meg, hogy a

Gibraltáron át ömlik-e be víz a Földközi-tengerbe, vagy éppen fordítva, a Földköziből folyik ki a felesleges víz az Atlanti-óceánba. Ezt még senkisésem tanulmányozta. De tanulmányozták a Földközi-tenger vizének hőmérsékletét és sótartalmát, különösen éppen a Gibraltár körül. És elég sajtáságos, hogy éppen dán tengerészeti expedíció kutatta át a Gibraltár környékét olyan alaposan és részletesen.

A Földközi-tenger vize sokkal sósabb, mint a nyílt óceánok vize. Ez nem keletkezhetett másképpen, mint hogy a Földközi-tenger vizéből sokkal több párolog el, mint amennyi édes víz bele folyik. Hisz tulajdonképpen nagyon kevés víz folyik bele a Földközi-tengerbe. A nagyobb folyók, a Rhône, az Ebro a Po, a karszti folyók és források, a Tevere, az Arno, a Volturno, a Sztruma, Vardar és Mericza, meg a Nilus aránylag nagyon kevés vizet hoznak bele. A Szaharáról semmi sem jön, az Atlasból jövő Medzserda, Seliff és Muludzsa nagyon keveset juttatnak neki. Igazán sok édesvíz folyik a Fekete-tengerbe, hisz a Duna több vizet visz oda, mint a Nilus, azután a Dnyepr, Don, Rion, Kizil-Irmik mind bővizűek. Meg is látszik ez a Fekete-tengeren, mert felszínén édes víz úszik, de ez nem igen jut ki az Egei-tengerbe! Az édesvíz hiányát tehát a nyílt óceán felől beömlő sósvíznek kell pótolnia. S mivel ez mindig hoz sót, a párolgás meg csak édes vizet visz el, azért a Földközi-tenger vize sósabb, mint a nyílt óceánoké. Derült éghajlata miatt a párolgás igen tekintélyes!

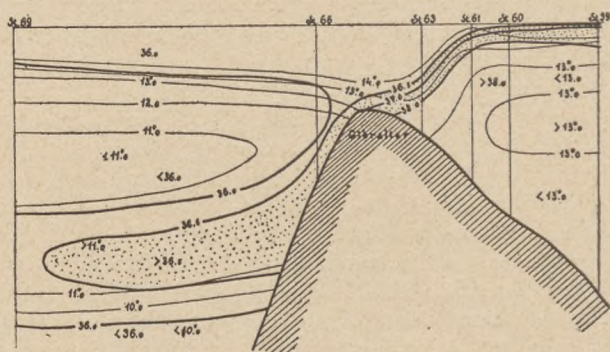
A Gibraltári-szoroson azt veszik észre a hajósok, hogy a szél járása szerint majd ki, majd beömlik a víz. De a tenger sótartalma kétségtelenné teszi, hogy a beömlésnek többnek kell lennie, mint a kifolyásnak.

Sőt a dán expedíció tanúsága szerint a szoros felszínén befelé folyik a víz, a mélyben pedig kifelé, de oly csendesesen, hogy ezt közönséges módon nem lehetne kimutatni. Megint a sótartalomra kellett figyelni.

A mellékelt rajz megmutatja, hogy a Földközi-tenger sósabb vize szép csendesén áramlik ki az Atlanti oceán felé. Fenn a felszínen persze az édeesebb atlanti víz megy befelé.

Hogy csakugyan az Atlanti-oceánból beáramló víz töltötte meg lassankint az egész Földközi-tengert, ki-váltva annak régi, ki tudná megmondani, honnan származott vizét, annak még egy fényes bizonyítéka van.

A nyílt oceánban a hőmérséklet felülről lefelé fokozatosan csökkenik. 300 méter mélységben, amilyen

3. kép. A hőmérséklet és sótartalom eloszlása a Gibraltári-szoros körül. (A vékony vonalak a hőmérséklet, a vastagok a sótartalom eloszlását jellemzik. A pontozott részen a sótartalom nagyobb 36,5 ‰-nél.)

mélyen tehát a Gibraltár küszöbe is van, a hőmérséklet körülbelül 12° . Valamivel mélyebben már csak 11° az Atlanti-oceán vizének hőmérséklete, azután elég gyorsan száll alá s néhány ezer méter mélységben már csak $2-3^{\circ}$.

A Földközi-tenger felszínén a hőmérséklet éppen ilyen mértékben csökkenik felülről lefelé, egész 300 méter mélységig. Azon alul azonban nem változik többé! A Földközi-tenger egész medencéjét mindenfelé, 300 méteren alul 12° hőmérsékletű víz tölti meg, még $2-3000$ méter mélységben is!

Kétségtelen, hogy ez a nyílt ocean vize, mert a Földközi-tenger környékének évi közepes hőmérséklete jóval magasabb 12° -nál, de különben is a leghihetetlenebb véletlen volna, hogy a helyi körülmények tették volna a vizet véletlenül éppen olyan hőmérsékletűvé, mint amilyen meleg az Atlanti-ocean vize éppen a gibraltári küszöb szintjében.

Kétségtelen tehát, hogy a Gibraltár kapuja igen nevezetes fizikai földrajzi tényező s nélküle a Földközi-tenger erősen összezsugorodott, sós tó volna s partjain aligha volna olyan pompás élet, mint ma.

De a Gibraltári szorosnak közlekedés szempontjából is mérhetetlen a jelentősége, sőt mondhatnák világtörténelmi fontossága van. A föníciai hajósok is kijártak már itt s elérték Britanniát, de a földközi-tengeri kereskedelem itt szabadult ki később az oceanra s az észak-német Hanza-városok alighanem évszázadokon keresztül maradtak volna még teljesen ismeretlen vadon erdőségek, ha nem lett volna Gibraltár. A spanyolok és portugallusok világ-felfedezései a Gibraltár következményei. Itt volt az ókori geográfusok oikumenéjének, szárazföldjének legmesszebb nyugati pontja. Az a hajós nép, amelyik itt lakott, annak kellett a legjobban vágyakoznia arra, hogy nyugat felé még szárazföldeket fedezzen fel. A Földközi-tenger kapujából kellett kiindulnia az Atlanti-ocean túlsó partjának felfedezésére irányuló törekvéseknek. Ugy is volt. A Földközi-tengert környező országok műveltségének lehanyatlásával s a művelődésnek Északnyugat-Európába való áthelyeződésével terelődött át a gyarmatosítás és világfelfedezés gyújtópontja Britanniába, a másik végre.

Amint a Földközi-tenger környékén a műveltség ismét emelkedik, Ausztria és Magyarország, Itália és a Balkán-államok produkciója és kereskedelme hatalmas méretekben föllendült, az algeri francia gyarmatosítás, Egyiptom öntözéseinek rekonstruálása mérhetetlen ér-

tékü javakat produkál. Emiatt a Gibraltár jelentősége évről-évre nő s szinte csodálatosnak látszik, hogy itt nem keletkezett valami világkereskedelmi kikötő, óriási piac és hatalmas kereskedelmi empórium.

Csak első pillanatra látszik ez érthetetlennek, de egy kis gondolkozás után rájövünk, hogy itt csak akkor keletkezhetnék nagy empórium, ha a Gibraltár ugyanannak a hatalomnak a kezében volna, amely kezében tartja a Földközi-tenger produkcióját és kereskedelmét is. Ez alig lehetséges a mai körülmé-

4. kép. A Gibraltári-szoros.

nyek közt. Ma csak út-csomópont, szén- és vízállomás, olyan, mint például nálunk Szolnok a vasútra nézve, de igazi piaca nem keletkezhetik, mert Spanyolország az egyik parton és Marokkó a másikon nem nagy termelésű, kereskedelmileg nem jelentékeny területek.

Annál fontosabb Gibraltár hatalmi és hadi szempontból. Aki a gibraltári kijárót hatalmában tartja, az mindig megakadályozhatja a Földközi-tenger népei-

nek érintkezését az Atlanti-océánnal s a külső világgal. Ez pedig iszonyú hatalmat jelent! Megértették ezt az angolok s a gibraltári mészkősziklára, az elsüllyedt hegység egyik fennmaradt szirtjére olyan hatalmas erősséget építettek, hogy ugyancsak meggyülne a baja annak, aki ezt az erősséget el akarná foglalni. A földközi-tengeri népeknek sem elég előrelátásuk, sem elég hatalmuk nem volt hozzá, hogy ezt az angol befészkelődést megakadályozzák, már pedig különösen Itáliára nézve rettenetes veszedelmet jelent háború esetén a Gibraltárnak ellenséges hatalom kezében való létele, nem is említve Spanyolországot, amelynek földközi és atlanti kikötői közt folyó forgalmát is teljesen megakaszthatja.

De ennél Britannia még tovább is ment. Malta-szigetével a Tunisz és Szicilia közt nyíló átjárót, Port-Szaiddal és Szuezzel az Indiai-óceánba vezető kijárót is hatalmában tartja s így a Földközi-tenger egész külső, sőt részben még belső forgalmának is diktálhat. Ugyanez a szándéka volt Ciprus elfoglalásával, meg most néhány görög sziget megszállásával.

Milyen nagyszerű volna, ha a pompás gibraltári kikötő szabad tengeri kereskedelemnek volna megnyitva, a spanyolok világkereskedelme újra föllendülne, Gibraltár a világ egyik legnagyobb és leggyönyörűbb fekvésű tengeri kikötőjévé fejlődne. Mert a hely gyönyörű szép, környéke igen változatos. A Tarifafoktól északra fekvő, enyhe hegyvidéken, Xeres de la Frontera körül, a napsütésben fürdő halmokon a világ

5. kép.

egyik legjobb bora terem, a híres xeresi, vagy sherry, ahogy az angolok nevezik. A parton mindenféle pálmák díszlenek, a majdnem afrikai éghajlat csodás örökzöld növényzete magas műveltséggel csodáig volna kifejleszhető. Hisz nem messze, a Sierra-Nevada völgyeiben az arab műveltség valódi csodákat tudott teremteni: a granadei függőkertek (huerták), az alhambra tündérvára, a gyönyörű öntözések mind arról tanuskodnak, hogy Gibraltár környékét a világ egyik legszebb helyévé lehetne tenni. De most nyomor, szegénység van körülötte s az angol ágyúcsövek a sziklafokon mint a megtestesült, kíméletlen önzés ásítanak bele a Föld egyik legszebb tájképébe. Mindig valami szplínes angol világcsavargó jut eszembe, aki képes villát építeni a római Palatinus-hegy romjai közé, hogy mástól elzárva, egyedül unhassa magát a lefoglalt világhírű gyönyörűségek közepette...

8. A Szezei-csatorna.

Valaha volt a Földközi-tengernek kelet felé is kijárója! A Színai-félsziget és Egyiptom közt elég széles tengerág nyúlt keresztül s a Vörös-tengerbe vezetett. A Vörös-tenger hosszú, keskeny tektonikus árok, de jó mély! Partjain koralliumok építkeznek, vízében pedig sivatagos tájképek tükröznek mindkét parton. Az átjáró út nem lehetett mély s valószínűleg a koralliumok is segítettek elrekeszteni. A Vörös-tenger déli kijárója, a Bab-el-Mandeb-szoros is majdnem úgy járt, hogy elzáródott. A szoros közepén a kis Perim-szigetek vulkáni eredetűek. Ha a vulkánosság itt erősebb lett volna, alighanem úgy járt volna a szoros, mint a közép-amerikai isztmusz egyes helyein, ahol vulkáni anyagok felhalmozódása tette lehetetlenné a Panama-csatornánál sokkal könnyebben megásható csatorna elkészítését.

Szerencsére nem záródott el a Vörös-tenger déli

kijárója, csak néhány vulkáni eredetű kis sziget szűkíti össze az utat. Persze ezeken a kis szigeteken is az angolok telepedtek meg s föltétlen urai az átjárónak. A Vörös-tenger északi kijárója azonban sajnos, a Nilus lerakódásaival teljesen elzáródott. A Nilus hordaléka gyorsan töltötte föl a sekély tengert a Szezi-öböl északi végénél s teljesen elzárta az utat. Kr. e. évezredekkel törték már rajta a fejüket az egyiptomiak, hogy átjárót készítsenek itt. Az akkori kis hajók számára nem volt volna ez nehéz feladat s valószínűleg készült is hajócsatorna a Nilusból kiágazva, Izmailán keresztül a Szezi-öbölbe, de aligha volt ennek nagy jelentősége s alighanem gyorsan elhomokosodott s nem tudták fenntartani. Igazi, mélyjáratú tengeri hajók számára csak a múlt század második felében tudtak csatornát készíteni, de ennek azután mondhatatlan nagy jelentősége van. Az Indiába vezető tengeri út lényegesen megrövidült, Kelet-Ázsia és Dél-Ázsia több ezer kilométerrel közelebb került hozzánk. Azóta sokkal szorosabb a kapcsolat Ázsia sűrűn lakott népeivel s Európa kereskedelme óriási mértékben föllandult.

A Nilus deltája tehát először egy kis tengeröblöt töltött föl s kapcsolódott a Színai-félszigethez. Azután kezdett előrenyúlni a tengerbe. De a tengerbe mélyen benyúló deltákat a tengervíz mozgásai mind jobban növekedő erővel támadják, amint a delta előrenyulakodik. A hullámverés és az áramlások, nyílt oceanokban a dagály és apály váltakozása is hatalmas erővel ront neki a lerakódott hordaléknak s eltereteti a partok mentén. Minden előrenyúló deltát jobbról és balról hatalmas homokturzások kísérik. Ezek a turzások elzárják a delta szárnyain maradt sekély tengeröblöket s laguna lesz belőlük. Szárnylagunáknak nevezzük ezeket. Ilyenek vannak a Nilus-delta balszárnyán, Alexandria mellett, meg ilyen a Menzaleh-tó Port-Szaid közelében. Delta-szárnylagunák a Keserű-

tavak is, meg a Timszah-tó is Izmailia tájékán. Így tehát nem volt nehéz a laza deltahordalékban keresztül-vágni a csatornát.

Partjain mindkét oldalon vakító fehérsárgás homokbuckákat kerget a szél, a buckák közül elő-előtűnik valami kis oázis pálmalombja, de a csatorna falain mindenütt látni, hogy nem volt nagy munka a kiásás, laza iszap, homok, agyag váltakoznak, amint a Nílus hordalékához a hátráló tenger is hozzácsatolta saját üledékeit.

A csatornát rövid fennállása óta már ismételten bővítették, hogy a folyton nagyobbodó hajók át-mehessenek rajta. Az úgyszólván évről-évre növekvő forgalom azonban a csatorna további nagyobbarányú kibővítését teszi szükségessé, hogy azon a legmodernebb személyszállító- és a legnagyobb csatahajók is át-mehessenek.

Igazán nagy szerencséje a Földközi-tenger medencéjének, hogy a természet itt a Szahara-platót a Vörös-tengerrel keresztülvágta Arábia tulajdonképpen semmi más, mint a Szahara-plató folytatása. Ha nem volna itt a Vörös-tenger árka, a sivatag az Atlanti-oceánból megszakíthatatlanul egységben nyúlnék át egészen a Perzsa-öböl. Zsák-utca volna akkor a Földközi-tenger s déli partvidéke talán még ma is messze elmaradt volna minden civilizációtól. Arábia ismeretlen belseje, a Nefud és Dehna sivatagok rettentőségei tanuskodnak róla, hogy milyen lenne itt a világ, ha szerencsétlenségünkre nem volna ott a Vörös-tenger.

Valósággal hatalmas vágás ez keresztül a sivatagon! A Vörös-tenger mindkét partján igen csekély értékű sivatagterületek vannak; csak dél felé, Jemen és Eritrea vidékén enyhül annyira meg, hogy sűrűbbek az oázisok és nagyobb néptömegek tudnak letelepülni. Legsivárabb része kétségkívül az északi vége, az Akabai és Szeuzi öblök környéke. Mintha egy jó és egy rossz szellem küzdelme, vetélkedése hozta volna

6. kép. A Szezi kijáró.

létre ezt a helyzetet. A rossz szellem észrevette, hogy a Földközi-tenger környéke gyönyörűen rendezett földdarab, az emberi műveltség kifejlődésére szinte tudatosan berendezett színpad. A rossz szellem tönkre akarta tenni ezt a szép földrészt és óriási sivataggal szegélyezte délről. De a jó szellem meglátta a veszedelmet s a Vörös-tengerrel ketté metszette ezt a gonosz akadályt. A rossz szellem ezt is el akarta tüntetni, először vulkánokat szólaltatott meg, hogy a tenger déli kijáróját torlaszolja el, azután a Nilust fogta be segítőtársnak. A Nilus völgyének ismertetői mindig áldva emlegetik a folyó termékeny iszapját. Pedig nem az iszap a termékeny. Minden melegégövű talaj termékeny, csak öntözni kell. A melegégöv alatt a mállás oly gyors, hogy mindenféle talaj kitünően terem, csak víz kell hozzá. Hisz már a Korán megmondja, hogy tűzz le egy élő vesszőt és öntözd, okvetlenül fa lesz belőle.

A Nilus vize tehát az, amit áldanunk kell. Az iszap ellenkezőleg, alattomos ellenség. Feltölti fokozatosan az öntözhető kerteket s a Nilus vizét mind nehezebb és nehezebb lesz odajuttatni. Leginkább azért hanyatlott le Egyiptom gazdagsága s ezért kell magas duzzasztóműveket építeni, mint amilyen a nagyszerű asszuáni duzzasztó-mű, az angolok legnagyobb egyiptomi alkotása.

Ezt az iszapot használta föl az a rossz szellem is, hogy eldugja vele a Vörös-tenger északi kijárátát. Ez az alattomos munka sikerült is. De az ember túljárt a gonosz szellem alattomoságán és átvágta széles csatornával. A szél jött most a gonosz segítségére s hatalmas homokbuckákat kerget a csatorna felé, hogy eltömje. A küzdelem állandó a csatorna tisztántartásáért. De még egy aknamunka sikerült a gonosz szellemnek: olyan hatalom birtokába juttatta a csatornát, amely galádul visszaél vele.

9. A Boszporusz és Dardanellák.

Mielőtt a Fekete-tenger, meg az Égei-tenger medencéje lesülyedt volna, hatalmas folyam jött le az orosz síkságból a mai Boszporuszon és Dardanellákon keresztül, az Égei-tengeren át a Levantei-tengerbe. A Duna még akkor nem volt készen, az Aldunai gyönyörű szoros még nem képződött ki, a magyar medencébe befolyó vizek elvesztek ott, valószínűleg lefolyástalan, sós pocsolyákban. Meg volt már a Dnyepre és a Don Oroszországban s ezek lehetnek a forrásfolyói a nagyszerű folyamnak. A Don a Kerics-szoroson keresztül, tehát ott, ahol az Azovi-tenger összekötetésben áll a Fekete-tengerrel, keresztülörte a Jalta-Kaukázus hegyvonulatot, kiért arra a nagy síkságra, amelyen ma a Fekete-tenger sós vize stagnál, de a Boszporusz táján megint hegyek közé fordult, szép szoros völgye volt itt, megszakítva talán a Marmara-tenger helyén volt alacsonyabb térszínnel s a mai Dardanellák helyén még szebb, még festőibb völgybe kanyarodott. Az Égei-tenger helyén minden valószínűség szerint változatos hegyvidék volt s ezen át tört út a nagy folyó s végre Karpathosz és Rodosz szigetek közt kinyílt a Levantei-tengerre.

Fontos bizonyítékaink vannak arra nézve, hogy csakugyan ilyen állapotban volt a terület, mielőtt az Égei-, a Marmara-, és a Fekete-tenger lesülyedtek volna. Az is lehet, hogy a Fekete-tenger helyén nagy belföldi tó volt már s ennek vize folyt le a Boszporusznál kezdődő folyóval.

Az Égei-tenger fenekén részletesebb tengerészeti térképeink pontosan kimutatják az elsülyedt folyó-völgyet. Ott kanyarog az a szigetek között, a Dardanellák nyílásának folytatásában, elválasztva a Kikládokat a Déli-Sporádoktól.

A Dardanellákon is vannak terraszok nyomai, de ezeket az újabb időben az erődítések miatt nem

lehetett tanulmányozni. A Boszporuszban kitünően látszanak. Maga Konstantinápoly is folyami terraszon van s folyami terraszonokon helyezkednek el a kis török falvak, városok, házcsoportok végig a gyönyörű szoros mellett. A terraszonokon folyami kavics van, mint kétségtelen bizonyítéka annak, hogy itt folyó ment keresztül, még pedig olyan folyó, amely nem tóból jött ki közvetlenül a szoros fölött.

Az egész folyamrendszer elsüllyedt tehát s régi mellékfolyói, a Sztruma, Vardar, Marica, Duna, Dnyep, Don, Rion, Kizil, Irmak stb. mind külön torkolnak most a tengerbe. Csak a Boszporuszban és a Dardanellákban maradt némileg magasabban a völgy, de ez is meg van süllyedve, mert hisz a feneküknek jóval magasabban kellett lenni a tenger színénél. A Duna torkolata körül levő limánok még későbbi kisebb süllyedésről is bizonyítékkal szolgálnak.

A két szoros olyan régi hegyek maradványain vezet keresztül, amelyek mindenesetre a Rhodope-hegységet kötötték össze a kis-ázsiai régi hegyekkel. Nem nagyon magas, erősen megpusztult hegyvidék ez, mindenféle lankásak a lejtők, szélesek a völgyek, csak a Dardanellákra néző lejtők meredek. Itt fiatalos, eleven vonásokat lehet látni s tájképileg a látvány gyönyörű. A Gallipoli-félsziget fokozatosabban emelkedik ki délnyugatról, de északnyugatra, a Szároszi-öböl felé szintén mintegy 200 m magas, meredek lejtői vannak. A félsziget belsejében mélyedés húzódik le délnyugati irányban, de aztán megint felmagasodik a tengerszoros felé s 200—300 m magas, meredek lejtőkkel esik le rá. Az ázsiai partok szintén meredek, megint mintegy 300 m magasságokat látunk a szoros közelében, de délkeletre fokozatosan magasabb és magasabb hegyek következnek, míg végre a hajdani Trója helyétől messze délkeletre, az Edremid-öböl fölött az 1700 méternél is magasabb Ida-hegyében kulminálnak. Ez a kisázsiai oldal gyönyörű vidék,

nem csoda, hogy a görög mithológia istenekkel, istennőkkel népesítette be.

Általában tehát meglehetősen egyenletesen lankásodó, hullámos térszín lehetett itt, Ida-hegyétől egészen a Szároszi-öböl s ebbe vágódik bele idegenül a festői Dardanella-szoros, a görög Helleszpontusz.

A tengerszoros szélessége elég változatos. Legszűkebb nem messze a déli bejáratól, Kilid-Bár és Kale-Szultanie közt. Itt könnyű átnézni a sós tengervízben, mert csak másfél kilométer a távolság. A többi helyen átlag 4—5 km széles, legnagyobb bővülete mindjárt a déli bejárat mögött van. A szoros fenekének mélysége 60—70, néhol 80—90 méter, aztán a partokról a tenger feneké mindenütt elég hirtelen mélyed és így a hajózás igen biztos.

A szoros képéről leghelyesebben úgy alkotunk fogalmat, ha a Balatonnal hasonlítjuk össze. Nem sokkal keskenyebb, mint a Balaton Badacsony és Fonyód között, a hegyek körülbelül olyan magasak, mint a Badacsony a tó színe felett, de a lejtők meredekebbek. A szoros legszűkebb helyén azonban sokkal keskenyebb még a tihany-szántódi szorosnál is és éppen itt a legmeredekebbek a hegyek. A kép nem sokkal kevésbé regényes mint a visegrádi Duna-szorosban.

Aki ezen a keskeny úton át tudott jutni hadihajóval, az belekerült a szép Marmara-tengerbe. Több száz méter magas hegyekkel borított szigetek emelkednek a Dardanellák északi kijárója előtt s ott is bizonyára hatalmas ütegek fogadnák a bemerészkedett hajókat. A Kiszik vagy Kapu-dág (Kapu-hegy) szigetet egy homokturzás a déli parthoz csatolta, azért itt könnyű a szigeten levő erődöket a szárazfölddel állandó összeköttetésben tartani. A part köröskörül enyhelejtőű halomvidék, végtelenül kedves, bájos részletekben gazdag. A gyönyörű növényzet közül kifehérlő falvak, a szépen művelt sok kert, a napsütéses, homokos

partok igazán olyanná teszik a Marmara környékét, hogy itt művelt nép kezében, békés viszonyok közt már régen az üdülő-helyeknek szakadatlan sora keletkezett volna s minden tele volna villamosan világított, elektromos vasúttal összekapcsolt, pompás hotelekkel, diszes üdülőhelyekkel.

És az egésznek fénypontja, legszebb látnivalója Konstantinápoly. Eleget leírták már a város fekvésének szépségét, teljesen felesleges volna azt itt ecsetelni, de fel kell vetnem azt a kérdést, hogy miért nem a Dardanellák mellett, miért a Boszporusz mellett épült ez az ősi empórium?

Nagyon könnyen érthető ez, ha tudjuk, hogy a Boszporusz sokkal keskenyebb, mint a Dardanellák. Hisz legszűkebb helyén alig egy km. széles s még Konstantinápoly előtt sem szélesebb 2 km-nél. A görög világ idején ugyan a Dardanellák déli kijárója tājékán lett volna az igazi jó helye, de később, a Kelet-római császárság idején, amikor a görög hatalom és gazdasági érdek már a Fekete-tengerre is áterjedt, akkor határozottan jobb helye volt itt, mert az Ázsia és Európa közt közlekedő igen nagy jelentőségű szárazföldi út is itt vezet keresztül.

A Boszporusz még szebb, még festőibb tengeri út, mint a Dardanellák. Szépen művelt, enyhelejtőű partjai, a temérdek apró helység, a sok minaret valóban párját ritkító bájos képet nyújt a hajóról. Ez is a világ egyik leglátogatottabb üdülőhelye, legkedvesebb kiránduló-helye lehetne azoknak, akik szeretik a szépet. Most egy kicsit nehéz itt mászkálni, kényelem nincs s az örökös háborúk miatt mindig gyanus az itt kujtorgó idegen. Milyen kár! A Rivierával, vagy a felső-olaszországi tavak vidékével vetélkednék látogatottság és kellemesség tekintetében.

A kettős átjáró Földünk egyik legnagyobb geográfiai energiájú helye. A Fekete-tengert környező medencéknek természetes centruma, az óriási euráziai

síkság, tehát Oroszország és a turáni alföld minden termelésének természetes útja a Földközi-tenger orszá-

8. kép. A Bosporusz.

gai felé. A síkságon tanyázó, hajdan nomád népek természetményei a Fekete-tenger kikötőiben kerülnek

ke
po
át
st
po
sö
is
A
a
vo
né
ba
ur
po
el
Da
tö
on
ka
vis
sil

is,
na
an
de
sül
ne

len
áll
ko
me
éle
vá
kö
idő

kereskedő-kézbe, azután onnan csoportosulnak a Boszporuszhoz, hogy a tengerre jussanak. De a szárazföldi átjárás India, Perzsia, Mezopotámia, Arábia, Kis-Ázsia stb. felől is itt csoportosul és vezet át a nevezetes Drinápoly—Filippopolisz—Szófia—Belgrád úton át hazánkba, sőt tovább Nyugat-Európába. A törökök hódító útja is erre vezetett s csak Bécs kapui előtt törött meg. Alig tudnék — valóban — még egy helyet mutatni a Földön, amelynek ekkora geográfiai jelentősége volna. A hely jelentősége különösen akkor domborodnék ki, ha ugyanannak a hatalomnak volna birtokában, amely a Fekete-tengert övező medencéknek is ura volna. Érzik, vagy talán tudják azt az orosz politikusok, hogy a kolosszális birodalom akkor érné el fejlődésének tetőpontját, ha a Boszporusznak és Dardanelláknak ura lenne. Ezért már évszázados a törekvése Konstantinápoly felé. A görögkeleti vallás onnan indult ki, Bizanciumból s a geográfiai és politikai szükségesség törvényét a kelet-római császárság visszaállításának hamis jelszavába burkolják, a vallásilag fanatizált tömeg előtt.

De tudják ezt a geográfiai tényt más nagyhatalmak is, különösen pedig az angolok s azért Oroszországnak Konstantinápolyra való törekvését mindig az angolok akadályozták meg. A két óriáshatalom küzdelme állandó volt s íme, világcsodájára, most egyesülnek ugyanerre a célra. Hogy mi sül ki belőle, azt nem tudjuk, de nem is tartozik ide.

A kettős átjáró világraszóló jelentősége a történelemben az aranygyapjú mondájával kezdődik s azóta állandóan emelkedik. A kelet-római-császárság fénykorában érte el egyik teljes virágzását ez a hely, mert akkor a Fekete-tenger környékének gazdasági élete bele volt vonva Bizantium vonzókörébe. A népvándorlások szomorú időszakában lehanyatlott, a törökök betörésével egy időre elhomályosult, de a török idők fénykorában Sztambul megint világhatalmi és

gazdasági centrum s Európa és Ázsia történetének java részét innen dirigálták. A törökök hanyatlásával tűnt le Sztambul fénye is és most történetének fordulópontjához ért. Ha sikerül a törököknek megtartaniok, akkor a török birodalomra új, fényes kor vár s bizonyára a Fekete-tengerre néző medencéknek jókora csoportja fog Sztambul és a kettős kijáró gazdasági jelentőségéhez hozzájárulni. Ha pedig elveszik az oroszok, akkor világraszóló hatalom keletkezik itt, amelytől félni legtöbb oka Nagy-Britanniának lesz, de ez Románia, Bulgária és a Török-Birodalom halálát is jelenti, sőt Görögország jövődő fejlődésének is ezzel hosszú időre vége lesz. Reméljük, hogy ez nem fog megtörténni.

Harmadik eshetőség az, hogy ide is beül az angol, mint Gibraltárba, Maltába és Szuezebe, mint a Földközi-tenger többi kijáróiba és átjáróiba s akkor megveti lábát itt a közelebbi keleten is, persze minden más ittlakó nemzet rovására. Ez élet-halál-harcba fogja bonyolítani Oroszországgal és velünk s beláthatatlan események következzenek utána.

Legjobb nekünk, ha török kézen marad, felvirágozik s ezzel megakadályozza egy túlerős kelet-európai világhatalom kifejlődését.

A kultúra terjed, a népesség szaporodik, a gazdaság fellendül a közelebbi keleten. Műveletlen pusztaságok benépesülnek, ipar, kereskedelem kezdődik mindenfelé a Fekete-tenger partvidékén s így a Dardanellák és Boszporusz jelentősége évről-évre nő s a világtörténelemnek ismét előterébe kerül, sőt lehet, hogy középpontjába jut. Hisz itt érintkezik a Földközi-tenger vidéke a szarmáciai síksággal, Belső-Ázsia medencéivel, tehát a legóriásibb geográfiai egységekkel. S ezek közül a Földközi-tenger a legszebb, legnagyobb, legjelentékenyebb!

Összefoglalás.

Földünknek tehát talán éppen legszebb, legjobban berendezett darabja a Földközi-tenger. Temérdek kisebb medencéből áll s a tengerre nyíló területek is, a Szahara-plató kivételével, gyönyörű tagozott, apró medencékből álló vidékek. Mindenfelé ősrégi, magas műveltség emlékei hirdetik azt, hogy az emberi művelődésre alkalmasabb terület alig van még egy a Föld kerekiségén. Tirusz és Szidon, mint a föníciai műveltség emlékei csodákkal telt régi világba vezetik vissza gondolatainkat, a Nilus völgyében, Jeruzsálem szűk utcáin, a görög műveltség örökemlékű helyein, mint a kis-ázsiai szigeteken, vagy Attika, Sparta, Epirusz stb. medencéiben, azután Etruriában, ahol újra felderült a műveltség a Mediciek korában, Róma, Kartago, Massilia (Marseille), Herkules oszlopai, a granadai Alhambra, vagy a Libiai-sivatag oázisainak római templomromjai: mind a Földközi-tenger környékének kimondhatatlan jelentőségét hirdetik. Az Olimpustól az Atlaszig, Ida-hegyétől az Etnáig, minden, minden tele van beszédes emlékekkel s nem tudunk felvenni egy rögöt, amihez az emberi művelődés történetének igen nagy eseményei ne fűződnének.

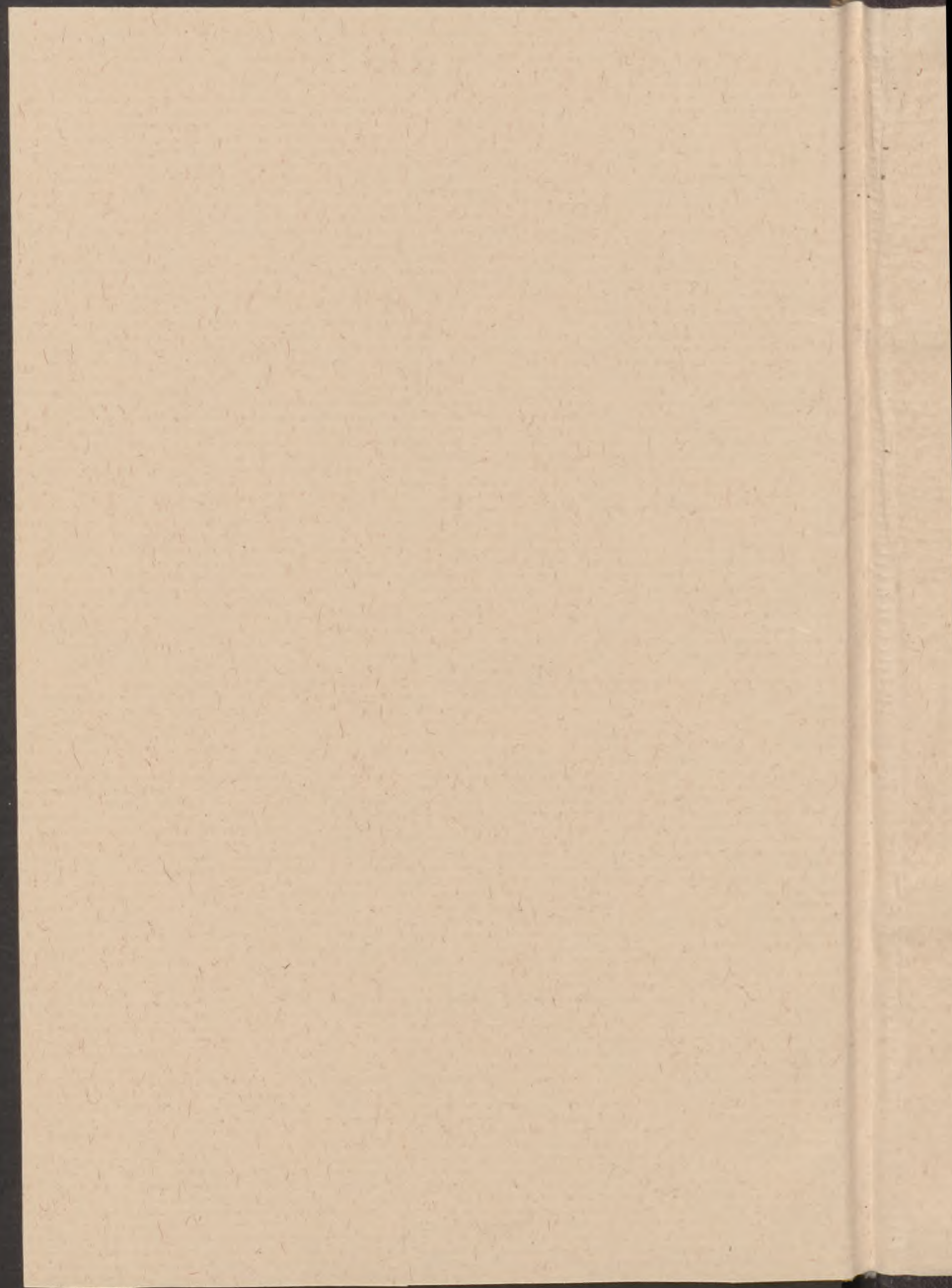
De hát hol is van ennél szebb? Gyönyörűek a forróégöv őserdei, az Amazonasz árvize az őserdők sötét lombjai alatt, gyönyörűek a havas hegyóriások zordon fenségű képei, feledhetetlen szép a nagy oceán haragvó hullámverése, de szebbet, mint a narancsligetekbe burkolt olasz tájakat, az olajfaerdők, cédrusok, ciprusok, oleanderek és babérok világát, nem látni sehol! Mikor jön el az idő, amikor örök béke honol ezeken a százszorosán megszentelt tájakon s a Földközi-tenger megint az emberi műveltség legszebb, gyönyörűen napsugaras, mosolygó otthona lesz, ahol művészet és tudomány, költészet, zene és humanizmus vállvetve küzdenek az ember boldogságáért?

A Földközi-tenger kijárói pedig az ember gazdálkodásának és művelődésének valóságos empóriumai lesznek. Gibraltárnál az amerikai kereskedelem s Európa észak-nyugati partvidékeinek tengerjárói fogják az utat megtalálni a mediterráneum felé; a Dardanel-lák és Boszporusz a belső-ázsiai és az orosz-szibiriai nagy népeknek lesz közlekedő útja a narancsligetek és olajfa-erdők felé, végül Szeuzen át Dél- és Kelet-Ázsia közlekedik a Földközi-tenger népeivel, hogy ide fusson össze minden, ami szépet, nagyot és jót az ember alkotott s a Föld őserői produkáltak. Mert kétségtelen, hogy egy jobb, szebb, békésebb korszaknak a Földközi-tenger lesz a középpontja!

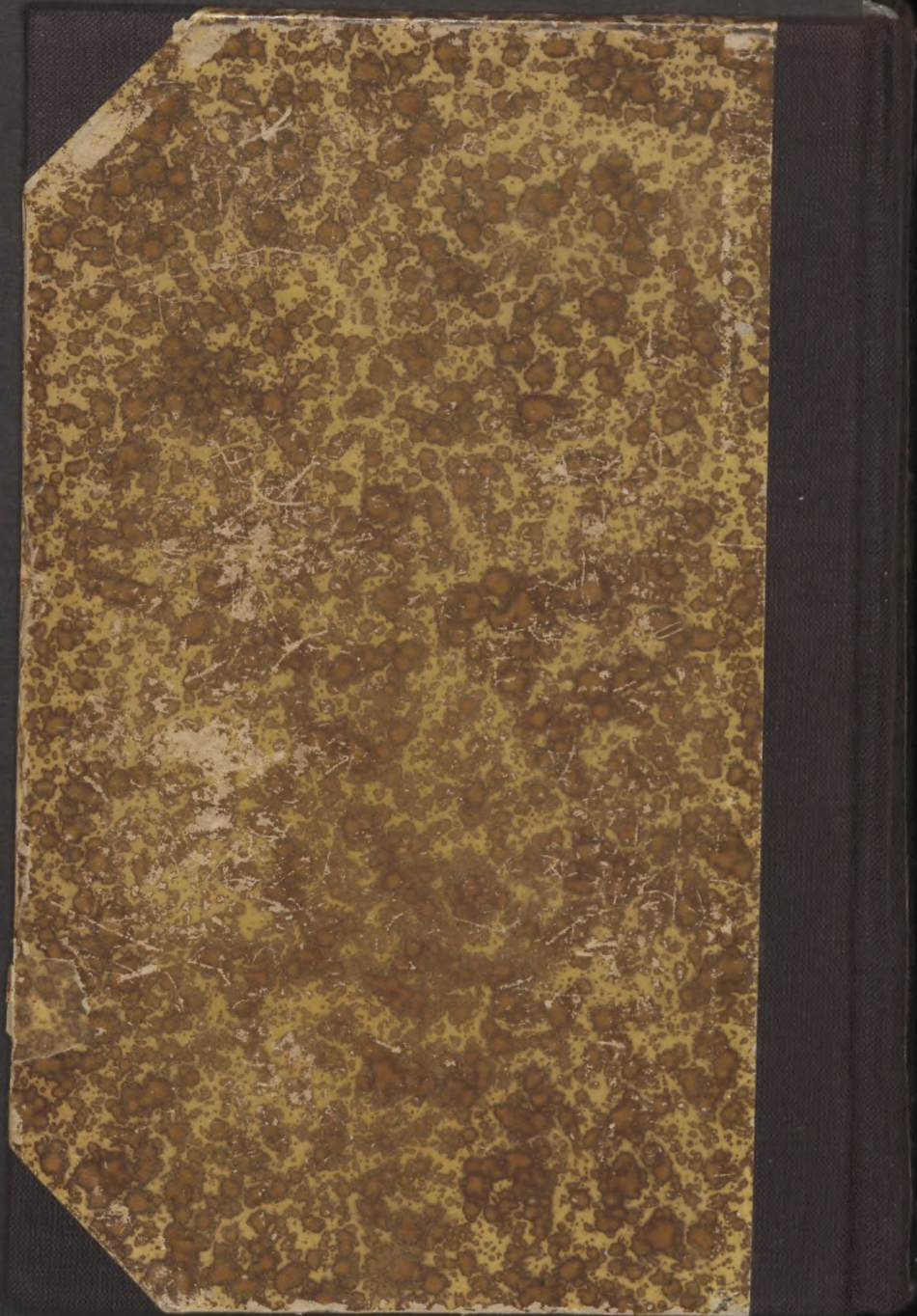

Tartalom.

	Oldal
1. A Földközi-tenger helyzete	3
2. A Földközi-tengert északról környező lánchegységek	6
3. A Földközi-tenger környékének egyéb szárazföldjei	13
4. A tengeri medencék	16
5. A Földközi-tenger kijáróinak áttekintése	21
6. A Földközi-tenger környékének éghajlata	25
7. A Gibraltár	30
8. A Szezei-csatorna	36
9. A Boszporusz és Dardanellák	41
Összefoglalás	49

MAGYAR
ADRIA
Könyvtár

1-6

N. M.